

2024/4

ORVOSI KÖNYVTÁRAK MEDICAL LIBRARIES

A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének hivatalos lapja
Official Journal of the Hungarian Medical Library Association
2024. december, 21. (64.) évfolyam, 4. szám

Az Orvosi Könyvtárak rovatainak tartalmi ismertetése | *Description of the Sections*

HÍREK | NEWS

Rövid tudósítások a könyvtárüggyel, egészségüggyel, kórházüggyel kapcsolatos újdonságokról

MOKSZ | HMLA

Cikkek a MOKSZ egészét érintő általános kérdésekről

ESEMÉNYEK | EVENTS

Tudósítások a MOKSZ által szervezett, vagy MOKSZ tagok részvételével lezajlott rendezvényekről

HONLAP | WEBSITE

A MOKSZ honlapjának fejlesztéséről, érdekességeiről, újdonságairól szóló információk

KÉPZÉS, TOVÁBBKÉPZÉS | EDUCATION, TRAINING

Általános információk, tudósítások a MOKSZ által szervezett képzésekről, továbbképzésekről

BESZÁMOLÓ | REPORT

Tudósítások szakmai eseményekről

TUDOMÁNYMETRIA | SCIENTOMETRICS

Újdonságok a tudománymetria témaköréből

EREDETI KÖZLEMÉNY | ORIGINAL ARTICLE

Új, korábban máshol nem publikált tudományos eredmények bemutatása

ÖSSZEFOGLALÓ KÖZLEMÉNY | REVIEW ARTICLE

Egy adott kutatás (kutatási irányzat) által elért eredmények összegzése

REFERÁTUM | REVIEW

Tartalmi ismertetés cikkekről, művekről, az eredeti szerző eredményeinek, érveinek bemutatásával

KIÁLLÍTÁS | EXHIBITION

Beszámolók a MOKSZ tagjai által rendezett, vagy más egészségüggyel, könyvtárral kapcsolatos - kiállításokról

INNEN-ONNAN | BRIEF COMMUNICATION

Beszámoló orvosi könyvtárakat, egészségügyet, orvostudományt érintő, közérdeklődésre számot tartó projektekről, jelenségekről, eseményekről

ÉRDEKESSÉG | CURIOSITY

Könyvtárakkal, könyvtárosokkal, neves tudósokkal, tudományterületekkel kapcsolatos, egyedi nézőpontból összeállított írások

ORVOSLÁSTÖRTÉNET | HISTORY OF MEDICINE

Érdekességek az orvoslás, az ápolás és az egészségtudomány történetéből

ÉVFORDULÓ | ANNIVERSARY

Neves egyéniségek, rangos események jubileumai az orvosi könyvtárak, az egészségügy, az orvostudomány területéről

KÖZTÜNK ÉLNEK | LIVING AMONG US

Tudósítások környezetünkben élő népszerű, vagy kevésbé ismert, de az orvosi, egészségügyi, könyvtári szakterületen egyedi tevékenységet végző személyekről

ELŐDEINK | PREDECESSORS

Visszatekintés már nem dolgozó, vagy már nem élő könyvtárosaink életútjára

LÉLEKHÚR | SOUL STRING

Az egészségügy területén dolgozó, de valamely művészeti ágban is otthonosan mozgó munkatársak bemutatása

ÖTLETBÖRZE | BRAINSTORMING

Könyvtáraink fejlődését, napi munkáját segítő tapasztalatok megosztása

KÖNYVISMERTETÉS | BOOK REVIEW

Orvoslással, egészségüggyel kapcsolatos frissen megjelent, vagy ritkaságnak számító antik könyvek bemutatása

NEKROLÓG | NECROLOGY

Emlékezés közelmúltban elhunyt munkatársaink életútjára

NÉVJEGY | INTRODUCTION

Bemutakozási lehetőség a MOKSZ könyvtárak munkatársai számára

Benevolo Lectori Salutem!

Év vége, számvetés, értékelés. Pakoljuk a mérleg serpenyőibe az elmúlt év hordalékát: egyikbe az eseményeket, eredményeket, másikba a kudarokat, elmulasztott lehetőségeket. Átgondoljuk újra, mit hagytunk ki és mit nem kellett volna. Elvégeztük-e, amit elterveztünk, elértük-e a kitűzött célt? Voltak-e okos terveink, s ha igen, mit kezdtünk velük? Visszaidézzük, ahogy nekifutottunk ennek az évnek, tele lendülettel, jobbító szándékkal, és együtt örültünk, ha sikerült valamit kipipálni. Büszkék voltunk magunkra, egymásra. Sokat nevettünk, bosszankodtunk, megvitattunk, elvetettünk, elfogadtunk. Visszatekintve úgy tűnik, hosszú és tartalmas év volt. Miközben latolgatjuk jövő évi esélyeinket, figyeljük a megpakolt serpenyőket. És most billen a mérleg nyelve. Hisszük, hogy jófelé – és ez a legfontosabb! Minden Olvasónknak ezt a hitet kívánjuk 2025-re!

Idei utolsó lapszámunkat az ünnepnek szenteljük. Bepillantást nyújtunk a Nagy Háborúban harcoló katonák karácsonyába, bemutatunk néhány decemberben született, életével példát mutató nőt és ajándékként átnyújtunk egy vadonatúj rovatot, benne az orvoslás egy jelentős vívmányának történetét, amely elűzte a fájdalmat, elhozva az „irgalmasság angyalát”. Végezetül különös édességgel – lélekbonbonokkal – is megkínáljuk Olvasóinkat. Úgy gondoltuk, mindenkinek jól jöhet, nem csak így, karácsony táján, de az év bármely napján.

Az Orvosi Könyvtárak szerkesztősége nevében kívánok Tisztelt Olvasóinknak az ünnepekre és az új évre békességet, egészséget – a többi már csak ráadás!

2025-ben is számítunk Szerzőink és Olvasóink érdeklődésére!

Gacsályi-Tölgyesi Ágnes
főszerkesztő, a MOKSZ elnöke

TARTALOM

ROVATOK TARTALMI ISMERTETÉSE	2
SZERKESZTŐI ELŐSZÓ	3
TARTALOM	4
HIREK	6
ESEMÉNYEK	
Magyar Könyvtárosok IX. Világtalálkozója	
GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES	9
ÖSSZEFOGLALÓ KÖZLEMÉNY	
Karácsony a Nagy Háborúban	
POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PhD)	12
INNEN-ONNAN	
Kutatók éjszakája 2024 az Országos	
Onkológiai Intézetben: Gyógyítás, kutatás és a kert	
DR. FARKAS GYÖNGYI (PhD), PIRMANN TAMÁS	17
ORVOSLÁSTÖRTÉNET	
Amikor leszállt az irgalmasság angyala	
– Az aneszteziológia születésének története	
MITYKÓ GYÖRGY	20
ÉRDEKESSÉGEK	
December szülöttei – Gyógyítást szolgáló,	
társadalomformáló nők világszerte	
GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES	32
LÉLEKHÚR	
Lélekbönbölk	
DR. KRISZTINA VAN DAM	38
SZERZŐI ÚTMUTATÓ	41

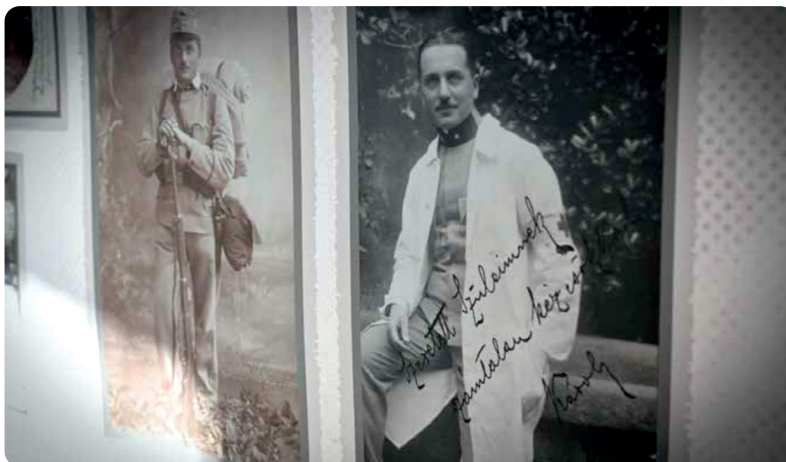
CONTENTS

CONTENTS of the COLUMNS	2
EDITORIAL PREFACE	3
CONTENTS	4
NEWS	6
EVENTS	
9th World Meeting of Hungarian Librarians	
ÁGNES GACSÁLYI-TÖLGYESI	9
REVIEW ARTICLE	
Christmas in the Great War	
GABRIELLA POGÁNYNÉ DR. RÓZSA (PhD)	12
BRIEF COMMUNICATION	
Researchers' Night 2024 at the National Institute of Oncology: Cure, Research and the Garden	
GYÖNGYI DR. FARKAS (PhD), TAMÁS PIRMANN	17
HISTORY OF MEDICINE	
When the Angel of Mercy Descended – The Birth of Anaesthesiology	
GYÖRGY MITYKÓ	20
CURIOSITY	
Born in December - Women who Heal and Shape Society Worldwide	
ÁGNES GACSÁLYI-TÖLGYES	32
SOUL STRING	
Candies for the Soul	
KRISZTINA DR. VAN DAM	38
AUTHOR GUIDELINES	41

A SZEGÉNYEK ORVOSA EMLÉKÉRE

Az EKE Hírlevél, az Egyházi Könyvtárosok Egyesületének negyedéves kiadvány 2024. évi őszi számában (<https://eke.hu/hirlevelek/21-evfolyam-2024-3-szam.p.4-5>.) érdekes orvosi és könyvtári vonatkozású cikket tett közzé. Gál Tibor könyvtárigazgató-helyettes jegyzi a Kiállítás Dr. Hibay Károly, a szegények orvosa emlékére című írást.

Az egri Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Tittel Pál Könyvtára érdekes orvoshagyatékkal gazdagodott, illetve mutatta be új gyűjteményi egységét időszaki kiállítás keretében. A tárlat apropóját Hibay Károly halálának 100. évfordulója adta, illetve az az örömteli esemény, hogy a városban közismert és köztisztelt álló doktor hagyatékát unokája, Hibay Éva ajándékozta a bibliotékának, aki az egyetem Zenei Intézetének mesteroktatója. Az anyagot a Heves Vármegyei Markhot Ferenc Oktatókórház és Rendelőintézet, illetve a városban működő Kígyó Patika egészítette ki régi orvosi és gyógyszerári könyvekkel, eszközökkel.

A kiállításról kisfilm is készült, mely az alábbi linken tekinthető meg:

<https://uni-eszterhazy.hu/konyvtar/dr-hibay-karoly-hagyateka--a-szegenyek-orvosanak-legendaja>.

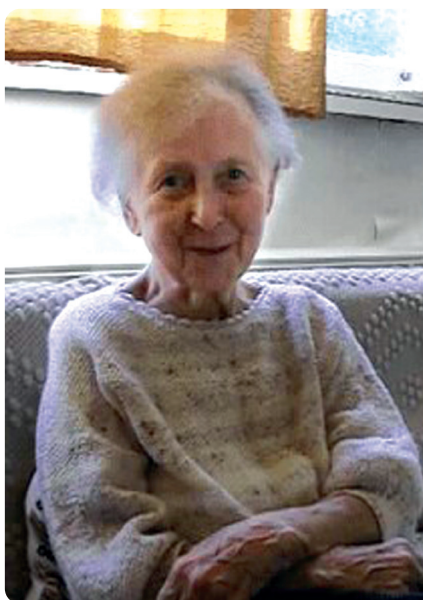
Akik sajnálatosan lemaradtunk a kiállításról, szerencsére bővebben is olvashatunk a híres doktorról a Honismeret 2024. évi 4. számában Szuromi Rita művészettörténész tollából (https://honismeret.hu/honismeret_fg/2024-4/), illetve idővel majd megvásárolhatjuk a kiállításkísérőt is.

SZEPESINÉ DR. BENDA MÁRIA (1921. május 25. – 2019. július 3.)

Már 5 éve, hogy nincs köztünk Dr. Benda Mária, alias Szepi néni, az orvosi könyvtári hálózat "nagyasszonya".

Szepesiné Dr. Benda Mária 1950-ben fordítóként érkezett Beregszászról Budapestre és tíz évvel később – saját emlékei szerint nem is ezzel a céllal – elkezdte építeni az orvosi könyvtári hálózatot, akkor még a Magyar Tudományos Akadémia alá rendelten, az Országos Dokumentációs Központ részeként. Egy Zoltán utcai kis szobában a kezei alatt formálódott könyvtárra a kutatók által használt könyvek, jegyzetek egyre gyarapodó gyűjteménye. Az 1960-ban létrejött orvosi könyvtári hálózatnak kezdetektől a motorja volt, a szervező munka mellett folyamatosan tanult, utazott, gyarapította ismereteit és tapasztalatait, hármas állampolgárságának köszönhetően több

nyelven beszélt. Publikációinak száma megközelítette a százat, hiszen a hálózatunkkal együtt született szakmai kiadványunk, az Orvosi Könyvtáros rendszeres szerzője is volt. A MEDINFO-ban töltött 40 éve alatt pályája a fordítóból könyvtárossá képzett szakembertől az osztályvezetőn át főigazgató helyettesig ívelt. Mindezek mellett, sőt, az 1969-ben doktori, majd 1980-ban kandidátusi fokozata megszerzése után is megmaradt közösségünk minden könyvtárát és könyvtárossát jól ismerő segítőkész kolléga, szerény ember, mindenki Szepi néije.

Hosszú élete során mindvégig aktív, a világ dolgaira nyitott ember volt. Mindannyiunk, akiknek volt szerencsénk ismerni Őt, szeretettel emlékezünk karakteres, gazdag egyéniségére.

MEDICINA ÉVKÖNYV 2024

A Magyar Kórházszövetség *Hogyan tovább egészségügy?* címmel 2024. november 19-20-án az Aquaworld Budapest Resort konferenciatermében rendezte meg a 47. Medicina konferenciát, egyben a VIII. Egészségügyi miniszteri – államtitkári csúcstalálkozót, többek között TAKÁCS PÉTER jelenlegi államtitkár, MIKOLA ISTVÁN és RÁCZ JENŐ korábbi miniszterek részvételével. A kétnapos rendezvényen került bemutatásra a 2013-ban útjára indult, idén már 12. alkalommal megjelenő, az egészségügy elmúlt éveit és jelenét feltáró, a jövőt is érintő írásokból szerkesztett Medicina Évkönyv. Tartalmának összegzéseként NÓGRÁDI TÓTH ERZSÉBET, az évkönyv alapító

főszerkesztője az alábbi Hippocrates-idézetet választotta: „Mondd el a múltat, diagnosztizáld a jelent, jósold meg a jövőt” A kötetben mintegy ötvenszerző tart tükröt publikációival az egészségtudomány mai helyzetéről, napjainkat érintő problémáiról, ugyanakkor sikereiről, elért eredményeiről, gazdasági mutatóiról, természetesen az AI-t is fókuszba helyezve. A kötet foglalkozik továbbá a munkaerő jelen helyzetével és a magánegészségügy térnyerésével is. A mindezekhez köthető intézmények

listáját a Dun & Bradstreet Magyarország és a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő bocsátotta a szerkesztők rendelkezésére.

Az évkönyv megrendelhető a www.mkszkongresszus.hu honlapon.

NŐK EGÉSZSÉGE KONFERENCIA VI. Szekszárdi Hypertonia Napok 2024. november 29–30.

Az <https://eLitMed.hu> különleges konferenciára hívta fel a figyelmet 2024. október utolsó napjaiban. Az CORA Egészségvédő Alapítvány, a Tolna Vármegyei Balassa János Kórház I. Belgyógyászati (Kardiológia/Nephrológia) Osztálya, a LAM (Lege Artis Medicinae) orvosi szakfolyóirat és az eLitMed.hu orvostudományi szakportál kiadója, a LifeTime Media Kft hagyományteremtő céllal, egy új továbbképző rendezvényt hirdetett meg 2024. november 29-ére és 30-ára a Nők egészsége címmel. A kétnapos program egyedülálló a mai orvosi kreditpontos képzések történetében, első alkalommal tartanak olyan szakmai konferenciát hazánkban, amely az orvostudomány számos diszciplínájának a nőkre vonatkozó ismereteit,

a rájuk (ránk, az elnőiesedett könyvtáros, orvosi könyvtáros szakma képviselőire is) leselkedő veszélyeket, az őket (minket) jellemző kórképeket tárja az érdeklődők elé. A részletes programkínálat már önmagáért beszél (<https://elitmed.hu/ilam/hirvilag/a-nok-egeszsege-vi-szekszardi-hypertonia-napok-2024-november-29-30-an>), reméljük, hogy mihamarabb az előadások önálló közleményként is közkinccsé válnak.

A honlapon egyébként külön rovat foglalkozik a nők egészségével, melyet akár könyvtáraink olvasói, kutatói számára, akár magunkról szóló olvasmányként tisztelettel ajánlunk a Kedves Kolleginák (és Kolléga Urak) figyelmébe: <https://elitmed.hu/nok-egeszsege?page=1&per-page=20>.

A MAGÁNY MEGBETEGÍT

Egy nemrégiben a Nature Mental Health-ben publikált tanulmány szerint a magány jelentősen növelheti a demencia kockázatát, különösen az élet közepén és idősebb korban – írja a Euronews. A több mint 600 000 ezer résztvevő bevonásával végzett kutatás kimutatta, hogy a krónikus magány 30%-kal növeli a demencia kialakulásának valószínűségét. Ez a megállapítás is bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a társadalmi elszigeteltség mélyreható hatással van a kognitív egészségre, és hozzájárul az olyan betegségek

kialakulásához, mint az Alzheimer-kór és vaszkuláris demencia. Bár ez a betegség nem gyógyítható, a magányosság kezelése szociális beavatkozásokkal és közösségi támogatással potenciálisan csökkentheti a kognitív hanyatlás kockázatát vagy késleltetheti annak kialakulását. A kutatók hangsúlyozzák, hogy olyan közegészségügyi stratégiákra van szükség, amelyek elősegítik az idősek társadalmi szerepvállalását is. Azt már mi tesszük hozzá, hogy a közelgő ünnepek is jelentősen hajlamosítanak a magányosság megélésére, különösen olyan idős emberek között, akiknek nincs, vagy nem elérhető bármilyen társaság – családtag, barát, ismerős közösség formájában. Nekünk, könyvtárosoknak – mint az üzenetek hordozóinak és őrzőinek – karácsonyi üzenetünk, hogy legyünk ezekben a napokban sokkal érzékenyebbek a magány tüneteire, ismerjük fel és amennyire csak tudjuk, orvosoljuk azt! Ahogy mindennapi munkánk során, ilyenkor is életet menthetünk legendás empátiánkkal.

TALÁLJ VISSZA A KÖNYVHÖZ!

Ezt a szándékot segít feléleszteni (már akinek szükséges), azon túl konkrét tanácsokkal is szolgál a The Guardian c. népszerű brit napilap egyik októberi számában olvasható cikke.

A cím (*How to put your phone down and get back into habit of reading books*) arra próbál rávezetni, hogyan tegyük le mobilunkat és szokjunk vissza a valódi, kézzel fogható könyvek olvasására. A szerző szerint hasznos lehet például jó messzire eltenni a mobilunkat arra az időre, amíg olvasunk, hogy ne vonja el a figyelmünket. Válasszunk egy kényelmes, meghitt helyet, olvasás közben élvezzük a könyv illatát, tapintását. Szoktassuk magunkat az olvasáshoz, minden alkalommal egyre több időt szánjunk rá, hogy készségünkkel, igényünkkel váljon. A cikk tartalma persze úgy általában szól az olvasásról és olvasókról. Relevanciáját nekünk,

szakkönyvtárosoknak A KÖNYV egyetemes értékébe vetett megingathatatlan hitünkön, valamint az olvasásterápia jól ismert fogalmán túl

az adja, hogy mi, orvosi könyvtárosok – civilként és hivatásunk gyakorlása közben – magunk is olvasók vagyunk, így minden nap megéljük a papíralapú olvasás élményét. Csak reméljük, hogy a könyvtáraink sorsát meghatározó fenntartók is így vannak ezzel, mert ez fontos kulcsa annak, hogy könyvtáraink – és az azokban fáradhatatlan, képzett, segítőkész, megbízható, a hozzájuk fordulóknak biztonságos háttérrel szolgáló könyvtárosok értékét is megtapasztalják.

Az eredeti cikk az alábbi linken olvasható:

<https://www.theguardian.com/books/2024/oct/11/put-phone-down-habit-reading-books-english-oxford>

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK IX. VILÁGTALÁLKOZÓJA

Budapest, 2024. november 21-22.

GACSÁLYI-TÖLCYESI ÁGNES

g.tolgyag@gmail.com

„Történelmet nem azért írunk, hogy különféle eredetű és értékű adatokat egybehordjunk és látásmódunknak megfelelően csoportosítsunk, hanem azért, hogy irányt mutathassunk a ma élőknek. Ezért szükséges időszakonként történelmi látványt is készíteni.”

A Bakay Kornél régész, egykori múzeumigazgató szavait idéző „történelmi látvány”

az én olvasatomban lehetne akár egy évkönyv, vagy hosszabb-rövidebb, egy adott terület múltját összefoglaló közlemény, melyben a leírt szavak örök lenyomatai őrzik a bennük foglalt történelmet. De a fogalmat ennél sokkal szemléletesebben fejezi ki az olyan esemény, amely egy határokon átívelő nemzetet invitál valamely közös téma köré. Prominens példája volt ennek a 2024. november 21-22. között megrendezett Magyar Könyvtárosok IX. Világtalálkozója.

Ez a kiváló kezdeményezés 1980-ban indult útjára, azóta változó rendszerességgel (1980, 1985, 1992, 1996, 2000, 2004, 2013, 2018) hívták meg a szervezők a külföldön élő – és természetesen a hazai – magyar könyvtárosokat a szakmai világtalálkozóra. Az esemény gyakoriságát mindig a szakma változásának üteme, emellett a közös szellemi örökség megőrzése, közkinccsé tétele, hagyományainak átörökítése indukálja. Az esemény házigazdája korábban az Országos Széchényi Könyvtár, szervezője a Könyvtári Intézet volt. A 2013-as Világtalálkozó megrendezésére az Országgyűlési Könyvtár is csatlakozott a szervezőkhöz. A három intézmény együttműködési szándékát megállapodásban rögzítette.

A kétnapos szakmai találkozó mindig egy vezérgondolatra fűzte programját. Hogy csak a 21. századi rendezvényeket idézzem, a 2004-es világtalálkozó központi témájának evidenciáját az EU-hoz való csatlakozásunk adta, Európaiság – magyarság. Kulturális örökség és integráció címmel. 2013-ban a Határtalan együttműködés – stratégia, integráció, megújulás gondolatát választották, a 2018-as esemény vezérmotívuma az Európai kultúra

fotó: a szerző felvétele

– nemzeti örökség volt. Idén, 2024-ben kulturális örökségünk megőrzésének 21. századi eszköze, a digitalizáció jelentette a kapcsolódási pontot és adta a szlogent: Digitális hídépítés: Közös örökségünk megőrzése és továbbadása.

A könyvtárosok elszántságának, kitartásának szimbóluma is lehetett volna az a látkép, amely az Országház mellett elhaladókat fogadta november 21-én reggel. A Kossuth téren átsüvítő jeges dunai szélben kígyózó sor – 12 ország mintegy 350 könyvtárosa – várt bebocsátásra a világtalálkozó első napjának helyszínére.

A kétnapos rendezvény egyik házigazdája ugyanis az Országházban székelő Országgyűlési Könyvtár volt, így a nemzetközi könyvtáros seregszemlének az impozáns főrendiházi ülésterem adott otthont. Amint azt BELLAVICS ISTVÁN, az Országgyűlés Hivatala közgyűjteményi és közművelődési igazgatója köszöntőjében kiemelte: a rangos helyszín méltó helyet ad a rendezvénynek és kifejezi a könyvtárosok iránti tiszteletet. Szavait idézve: „A könyvtáros a közösségi emlékezet, a nemzeti értékek őrzője”, ami tiszteletet érdemel. Esterházy Péter felemelő gondolatán elindulva – miszerint a haza legjobb meghatározása a könyvtár – röviden bemutatta az Országgyűlési Könyvtár 156 éves történetét. Többek közt megtudhattuk, hogy míg régen az államfők és országgyűlési képviselők használták a mintegy 1000 négyzetméteres, két szinten a Dunára néző panorámás olvasótermet, ma már bárki számára elérhető, 24 órás digitális

szolgáltatást végeznek, az állomány helyben és távoli eléréssel is hozzáférhető. Az épületben lévő szeminárium teremben könyvtárismereti órákat tartanak. Megtudtuk azt is, hogy idén már 14. alkalommal hirdették meg a „Könyvtár, ami összeköt”, pályázatot, amelynek keretében hét országból – Horvátország, Magyarország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna – pályázhatnak fiatal könyvtárosok, akik sikeres pályázat esetén két hetet tölthetnek az Országgyűlési Könyvtárban közös munkavégzés, saját szakmai tevékenységük bemutatása, kapcsolatépítés, közös szakmai együttműködési projektek kidolgozására céljából.

ZÁVOGYÁN MAGDOLNA, a Kulturális és Innovációs Minisztérium kultúráért felelős államtitkára köszöntőjében a kulturális örökség nélkülözhetetlen láncszemeinek nevezte a könyvtárakat. Beszélt arról is, hogy a számvetés és a tervezés idejét éljük, hiszen a 21. században alapjaiban változott meg a könyvtárak szerepe, helye társadalmunkban.

FÜRJES ZOLTÁN, a Miniszterelnökség egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára is utalt köszöntőjében a helyszínválasztás jelentőségére, ami méltó rangot adott az eseménynek. Gyönyörű gondolatokat hallhattunk arról, hogy a tudás hatalom, lehetőség, ugyanakkor felelősség is. Minden könyv a tudás egy-egy morzsája, szelete. Az ember azonban nem csak kenyérrel él, hanem Isten ígéjével is. A beszélt nyelv tartja meg a magyarságot, bárhol él a világban. Ha ezt elfelejtjük, felolvadunk a világ olvasztótégelyében. A rend, a tudás őrzői a könyvtárak, ők jelentik a forrást, ezért nagyon kell vigyáznunk rájuk! Megköszönte a szervezőknek, hogy őrzik a lángot azzal is, hogy időről időre összehívják azokat, akik magyar nyelven vigyázzák közös kincsünket világszerte.

Az elhangzott tartalmas, szép megnyitó gondolatok után a délelőtti újabb fénypontjaként a Nagy Miklós-díj átadása következett, melyet az Országgyűlés elnöke az Országgyűlési Könyvtár fennállásának 150. évfordulója alkalmából alapított meg egykori könyvtárvezetője emlékére.

NAGY MIKLÓS (1881-1962) 34 éven át volt a Képviselőházi Könyvtár munkatársa, 22 éven át vezetője. A két világháború között tudományos színvonalra emelte az intézmény munkáját. Az

ő összeállításában, majd szerkesztésében jelent meg a Képviselőházi Könyvtár 1912. és 1913. évi gyarapodásának katalógusa, valamint a könyvtár 1929-es és 1932-es katalóguskötete is. 1922-ben Nagy Miklós szorgalmazta és készítette elő a kötelespéldány-törvényt (1922. évi XX. tv.), melyet az ő megfogalmazásában terjesztett a parlament elé Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1923-ban Nagy Miklós hozta létre a helyrajzi katalógust, amely a leltározás nélkülözhetetlen alapja lett – olvasható a Parlament honlapján (<https://konyvtar.parlament.hu/>)

A Nagy Miklós-díj ünnepélyes átadására első alkalommal 2018-ban került sor, a kitüntetést azóta minden év novemberében adják át annak a könyvtárosnak, aki magas színvonalú szakmai munkájával kiemelkedően segíti a könyvtár tevékenységét, gyűjteményének építését vagy szakmai projektjeit. Idén a Magyar Könyvtárosok IX. Világtalálkozójának részeként került átadásra a rangos elismerés, amelynek díjazottja TEGDES EGYHÁZI DÓRA, a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke, aki – mint a laudációból megtudhattuk – „Sokat tesz a kisebbségben élő magyarok anyanyelvhasználatának, olvasáskultúrájának könyvtári eszközökkel történő támogatásáért, és ezzel hozzájárul magyar identitásuk megőrzéséhez. Tegdes Egyházi Dóra az Országgyűlési Könyvtár határon túli szakmai kapcsolatainak fejlesztésében betöltött kiemelkedő szerepéért Nagy Miklós-díjban részesül.”

Fotó: a szerző felvétele.

TEGDES EGYHÁZI DÓRA átveszi a Nagy Miklós-díjat

Az ünnepélyes pillanatok után a világtalálkozó két házigazdája, REDL KÁROLY, az Országgyűlési Könyvtár vezetője és RÓZSA DÁVID, a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója tartott előadást. REDL KÁROLY, megerősítve a korábbi ünnepi köszöntőben elhangzottakat elmondta, hogy idén harmadik alkalommal vesz részt az általa vezetett könyvtár a világtalálkozó szervezésében, a „Könyvtár, ami összeköt”, pályázattal pedig folyamatos, élő kapcsolatot tartanak a határon túli magyar könyvtárakkal.

RÓZSA DÁVID több okból is kiemelt jelentőségűnek értékelte a 2024-es évet, hiszen nemzeti könyvtárunk szervezeti, szolgáltatási és infrastrukturális szempontból is jelentős lépéseket tett. 2024. július 1-jén megalakult a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ (MNM KK), amely innentől közösen őrzi negyven intézmény mintegy 24,5 millió darabját kulturális örökségünknek. A világtalálkozó után néhány nappal – pontosan 222 évvel a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár alapítása után –, 2024. november 25-én bemutatták az MNM KK átfogó fejlesztési stratégiáját, melyet röviden így foglalhatnánk össze: passzív fogyasztásból aktív kultúrahordozás, hídfunkció Kelet és Nyugat között, újragondolt intézményi szerepek és fenntarthatóság (<https://mnmkk.hu/legelolobol-hazat-a-magyar-kultura-jovoje/>).

Az infrastruktúra jelentős fejlesztését reprezentálja a Piliscsabán létrehozott archív raktár, amely Turi Attila Kossuth- és Ybl-díjas építész tervei alapján készült és ahol 11 000 négyzet-

méternyi bruttó alapterületű épületben 81 000 folyóméternyi polc, valamint szerverterem és restaurálólabor is helyet kapott.

RÓZSA DÁVID kiemelte az intézményben folyó digitális hídépítés mai helyzetét, melynek célja egyrészt kulturális örökségünk megőrzése, másrészt – követve a világtendenciát – a nemzeti könyvtár ajtajának szélesre tárása, szolgáltatásainak minél szélesebb felhasználói kör számára biztosított hozzáférése. Cél a mindenki számára elérhető, ingyenes digitalizálás, a Humanus 2.0 (<https://www.oszk.hu/humanus/index.html>) és a felhőalapú zárt hálózatban már 12 ezer kötetnyi állomány elérhetőségét biztosító MEK+ (<https://journals.oszk.hu/haromka/article/view/38194/22543>) megismertetése. A főigazgató további két újdonságot is bejelentett: 2025-től ingyenesen vehetők igénybe a könyvtár szolgáltatásai, valamint 2026-tól lehetőség nyílik a helybenolvasás mellett a hagyományos kölcsönzésre is a legalább két példányban meglévő kiadványok esetében.

A Magyar Könyvtárosok IX. Világtalálkozójának két napján elhangzott mintegy 21 értékes előadás mellett a szervezők az Országház, az Országgyűlési Könyvtár és az Országgyűlési Múzeum vezetett bemutatásával és *Az ország háza* című film vetítésével gazdagították a programot.

<https://mnmkk.hu/helyszin/mnmkk-oszk-piliscsabai-archivalis-raktar>

Fotók: a szerző felvételei.

KARÁCSONY A NAGY HÁBORÚBAN

POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PhD), könyvtárvezető, MH Eü. Központ Tudományos Könyvtára,
a Szent István Tudományos Akadémia tagja
prg1971.05.29@gmail.com

Szarajevo, 1914. június 28. – mindannyian ismerjük az eseményt, a Ferenc Ferdinánd főherceg, trónörökös és hitvese, Chotek Zsófia elleni merényletet. Ez volt a Nagy Háború kitörésének közvetlen indoka, vagyis a casus belli. Az utókor szemével és a XX. századi történelem tapasztalatai alapján már tudjuk, hogy az I. világháborúnak ez csupán egyik indítéka volt a sok forrongó indulat, érdeklentét, hatalmi helyezkedési törekvés között. De akkor, 1914 nyarán még senki sem tudta, hogy Gavrilo Princip lövései „Nagy”, illetve „I. világháború”-hoz vezetnek. A közhangulat boldog lelkesültséggel indította útba a fiakat, férjeket, fivéreket és vőlegényeket egy villámgyors rendteremtésre és megleckéztetésre, a gaz tett rapid megtorlására. A hivatalos hangok II. Vilmos császár szavaival élve azt sugallták, hogy „Mire a falevelek lehullanak, győztes katonáim otthon lesznek!”. A falevelek pedig a Természet törvényei szerint lehullottak, majd a fák újra kizöldültek és ez ismétlődött éveken keresztül, mire a férfiak egy része, egészségesen vagy betegen, leginkább sebesülten, rokkantan vagy testileg-lelkileg összetörten, sokan hadifogságot megjárva végre hazakerült. 110 évvel ezelőtt ülte sok százezer és millió katona, a hátszágokban pedig aggódó vagy már gyászoló rokonok tömege az első hadikarácsonyt. Majd a másodikat, a harmadikat és a negyediket. 1918-ban pedig a gazdaságilag, lelkileg és erkölcsileg tönkrement tömegek a spanyolnátha árnyékában vagy a járvány sűrűjében várták az első békeidei Úrjövetet, majd az emberi nyomorúságok tengeréből megváltást remélve a Kisdedet.

Az Osztrák – Magyar Monarchiának három hadserege volt, a közös sereg, königlich und kaiserlich (k. u. k.) mellett két nemzeti katonaság is szolgálta a Birodalom békéjét és biztonságát, a Magyar Királyi Honvédség, illetve az osztrák Landwehr. Békeidőben ezek önállóak voltak, mozgósítás idején azonban a közös haderővel egy egységet képezve, annak alárendeltségében működtek. A tábori lelképásztori szolgálat tekintetében azonban nem jött létre a nemzeti haderőkön belül saját szervezet, viszont háborúban – ekkor nem csupán katonából, hanem tábori papból is többre volt szükség – az Apostoli Tábori Helynökségen belül magyar és osztrák nemzeti lelkésziségek is alakultak. 1914-ben, a háború kezdetén, tehát az adat még éppen a békeidei állománylétszámot mutatja, a Monarchia teljes tábori lelkészi karát összesen

158 különféle felekezeti papi személy alkotta. A Nagy Háború végén a közös hadseregben 2309, a Honvédségnél 262, a Landwerhben 489 és a haditengerészetnél 17 katonalelkész teljesített szolgálatot.¹ A teljes tábori lelkészi kar felekezettől függetlenül a római katolikus Apostoli Tábori Helynökség katonai igazgatása alatt állt, a lelkészek azonban az egyházi szolgálat tekintetében és felekezeti joggyakorlatuk érvényesítésében a saját egyházi rendtartásuk szerint jártak el.² Nem véletlenül kötődött a Római Katolikus Egyházhoz a teljes tábori lelkészi kar irányítása, hiszen a Monarchia teljes lakosságának 79%-a, Ausztriának pedig 93%-a volt katolikus.³

A saját religio gyakorlásában az 1868. évi LIII. törvény-cikk 21. §-a volt iránymutató: „A hadseregben és állami intézetekben (katonaiskola), úgyszintén a polgári és katonai kórházakban minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesítendőek a vallásos tanításban és minden lelkészi szolgálatban.”⁴ Eszerint a tábori lelkészi kart római és görög katolikus, görögkeleti, evangélikus és izraelita⁵, magyar területen ezenfelül református, illetve Bosznia és Hercegovina okkupációja után mohamedán egyházi személyek alkották.⁶ Az Osztrák-Magyar Monarchia tábori lelkészei azonban nem csupán felekezeti megoszlásuk tekintetében képeztek színes közösséget, hanem a soknemzetiségű birodalom és hadseregek szolgálata nyelvi is változatos elvárásokkal jelentkezett. A lelkészek „kiválogatás[a] és a felkészítés[e] során nagy figyelmet fordítottak a megfelelő felkészültség és kiállás mellett a fizikai erőnlétre, de nem kerülték meg azt a gondot sem, hogy a csapatok több nemzetiség katonáiból tevődtek össze, ezért előnyben

1 Vö. Borovi J. A magyar tábori lelkészet története. Budapest: Zrínyi; 1992. p. 94-95., 102., 123.

2 Vö. Borovi J. A magyar tábori lelkészet története. Budapest: Zrínyi; 1992. p. 85.

3 Houlihan, P.J. Imperial frameworks of religion : Catholic military chaplains of Germany and Austria-Hungary during the First World War. In: First World War studies. 2012. 2. p. 167. DOI: 10.1080/19475020.2012.728739

4 Idézi: Borovi J. A magyar tábori lelkészet története. Budapest: Zrínyi; 1992. p. 84.

5 Vö. Jörnitschek, A. Die Wehrmacht der Oesterreichisch-ungarischen Monarchie im Jahre 1873. K. K. Wien: Hof- und Staatsdruckerei; 1873. p. 48.

6 Borovi J. A magyar tábori lelkészet története. Budapest: Zrínyi; 1992. p. 84.

részesítették a több nyelven beszélőket”.⁷ Korabeli források arról tudósítottak, hogy a Monarchia tábori klerusa általában két, de inkább négy nyelven tudó személyekből állt.⁸

A Magyar Királyi Honvédség lelkeszi szolgálatára vonatkozó első szervi határozvány 1874-ben jelent meg⁹, az 1898-ban közzétett kiegészítés szerint a Magyar Királyi Honvédségnél béke idején „az összes lelkeszi ténykedéseket az illető állomáshelyen lévő s a honvéd egyén hitvallásának megfelelő polgári lelkesz végzik”. Kivétel ez alól a római katolikus hívek pasztorálása a budapesti honvéd állomáson, ahol a papi szolgálat az 1. számú Helyőrségi Kórház (Budapest, Gyáli út 17.) tábori papjának feladata, illetve a négy katonai iskola, ahol a tábori papok „egyházi tanár”-ként is tevékenykednek és az állomáshelyüknek megfelelő megyéspüspök fennhatósága alatt működnek.¹⁰

Mozgósítás idejére külön szabályok vonatkoztak: „Harcz alatt a hadosztály lelkesz hadosztályuk kötőzhelyén tartózkodnak. Mihelyt a kötőzhely felállítatik, kötelesek további parancs bevárása nélkül odamenni és mindaddig ott maradni, míg az az összes sebesültek ellátása után felhagyatik.”¹¹ „Az ellenség előtt álló valamely seregtest honvéd lelkeszének egyik legfontosabb kötelessége, hogy a lelkeszetre bízott egyéneket a viszonyokhoz képest oktassa, őket az isteni gondviselés iránti bizalom és hittel áthassa, hűség és kitartásra serkentse, a sebesülteket vigasztalja és megnyugtassa, hogy a súlyos sebesülteket és haldoklókat, a mennyire ezt a kötőzhelyek vagy a csatatér viszonyai megengedik – a szent vallás vigaszaival ellássa, a szeretet és a könyörületesség műveit önmaga tényleg gyakorolja és a katonar orvosokat működésükben tőle telhetőleg támogatja.”¹²

A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött I. világháborús gyűjtemény egyik vonatkozó irata szerint pedig nem sokkal a Nagy Háború kitörése után, már 1914 októbe-

rében intézkedés történt a római és görög katolikus, a görög és szerb ortodox, evangélikus, református, zsidó és iszlám lelkeszi szolgálat kiegészítésére méghozzá a mindenkor szolgálati helynek megfelelő (a magyar és a német mellett cseh, horvát, lengyel, olasz, román, rutén, szerb vagy szlovák) nyelvtudással bíró személyekkel.¹³ A stabil katonaegészségügyi intézmények számára úgyszintén szükség mutatkozott újabb lelkipásztorokra; a budapesti honvéd hadikórházak számára a magyar hadügyminiszter rendelte el, hogy vagy polgári klerikusok bevonásával biztosítsák a betegek lelkipálcázását, vagy a közös hadsereg Katonai Főlelkeszi Hivatalától, illetve a budapesti katonai parancsnokságtól kérjenek segítséget. A leiratban Hazai Samu honvédelmi miniszter „a kórházi parancsnokság figyelmét újólágh fahív[ta] arra, hogy az ápolás alatt álló legénység lelki szükségletének kellő ellátására különös gondot fordítson”.¹⁴ A Magyar Királyi Honvédség 1918-as névkönyve szerint 4 tényleges állományú és 224 tartalékos római katolikus és 30 görög katolikus, valamint 72 görögkeleti tábori pap, 55 evangélikus, 124 református és 4 unitárius lelkesz és 13 tábori rabbi szolgált.¹⁵ (A tábori lelkeszetek személyi állományát a katonák felekezeti arányait követve igyekeztek összeállítani. A Honvédség kötelékében muszlim katonák csak igen kevesen lehettek, a közös hadsereg tábori lelkeszete alárendeltségébe a rendelkezésre álló 1916-os adatok szerint azonban 6 tényleges állományú és a háború idejére rendszeresített 41 tartalékos imám is tartozott).¹⁶

A katonák lelkipálcázásával kapcsolatban azonban érdemes azt is megjegyezni, hogy a Nagy Háború alatt Ferenc Szalvátor főherceg védnöksége alatt működött „Könyvet a harctérre” mozgalom sem feledkezett meg a harcoló, vagy a katonaegészségügyi intézményekben betegeskedő, gyógyuló, lábadozó hadfiak vallási, kegyességi irodalommal való ellátásáról; minden felekezet gondoskodott tagjai részére a megfelelő olvasmányokat, imakönyveket rendelkezésre bocsátani. Sőt többek között az egyházi intézmények, kolostorok, iskolák, de még a

7 Varga J. A magyar katonalelkeszet története a kezdetektől az első világháborúig. Új Honvédségi Szemle, 1991; 1: 96.

8 Bielik E. Geschichte der K. u. K. Militär-Seelsorge und des Apostolischen Feld-Vikariates. Wien: Apostolisches Feld-Vicariat; 1901. p. 15.

9 3039. eln. sz. körrendelet. In: Rendeleti Közlöny. 1874. december 15.: 114.

10 Vö. Szervi határozványok a magyar királyi honvéd lelkeszet számára. Rendeleti Közlöny. 1898; 49. sz. Szabályrendeletek: 1-2.

11 Szolgálati utasítás a m. kir. honvéd lelkesz számára. Rendeleti Közlöny. 1898; 53. sz. Szabályrendeletek: 47.

12 Szolgálati utasítás a m. kir. honvéd lelkesz számára. Rendeleti Közlöny. 1898; 53. sz. Szabályrendeletek: 45.

13 Kriegsministerium. Abt. 9. Nr. 12.153. Wien, 1914. október 17. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL). I. világháborús gyűjtemény. B.I. 33/5.

14 M. Kir. Honvédelmi Minisztérium 247.622. sz. 2-1916. Bp., 1916. október 21. HL. I. világháborús gyűjtemény. B.I. 33/170.

15 A Magyar Királyi Honvédség és Csenedőrség névkönyve. 1918. Budapest: Pallas; 1918. p. 593-607.

16 Ranglisten des kaiserlich und königlichen Herres. 1916. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei; 1916. p. 1004.; Militärgeistliche in der reserve des U. u. K. Heeres auf Kriegsdauer. 1916. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei; 1916. p. 20.

templomok is kivették részüket a szükségkórházak szervezéséből, fenntartásából, ha kellett még falaik közé való befogadásából is.¹⁷

A vázlatos áttekintésből is jól látható, hogy a háború borzalmai mellett (és miatt) a hadseregek és a felelős személyek is fontosnak tartották a lelki támasz, táplálék biztosítását az egyházi ünnep megtartását a hadsereg számára. Széles társadalmi összefogás jött létre, hogy mindenki meg tudja ülni a karácsonyt. Jótékony egyletek, karitatív programok indultak, a Hadügyminisztérium Hadsegélyező Hivatala, a Vöröskereszt, az Augusztus Alap és számos más szervezet igyekezett gondoskodni a fronton vagy akár tábori kórházban lévő katonákról és a kereső nélkül maradt családokról; magánszemélyek tömegei vettek részt az adományozásban. A társadalom igyekezett úgy tenni, mintha „szokásos, igazi” ünnep lenne nem pedig a magából kifordult világ rettenetes eseményei közötti békevágy, a szeretet, a tisztaság és az isteni világosság utáni reménytelennek és végtelennek tűnő epekedés.

Az alábbi néhány kép állítson emléket az akkori keserű ünnepségnek, mi pedig adjunk hálát, hogy a Nagy Háború karácsonyai, megsárgult, megkopott relikviái számunkra már emlékké váltak. És gondolkodjunk azokra, akik ma is hasonló körülmények között kell, hogy a megszülető Kisdedet szívükbe fogadják.

A szervezett adománygyűjtő kampány mellett az otthoniak szeretete próbálta melengetni a hóban-fagyban harcoló fiat, férjet, apát. Úgy várták őt haza, mint magát a Messiást.¹⁸

17 Vö. Pogányiné Rózsa G. Olvasó katonák és könyvtáraik az I. világháborúban. Könyv és Nevelés. 2013; 3: 32-61.

18 A Magyar Vöröskereszt adománygyűjtő képeslapja. In: Ács István: Katonák karácsonya 1914. https://sapkajelvenyek.blog.hu/2018/12/21/katonak_karacsonya (letöltés dátuma: 2024. november 27.)

A front rideg, kemény, férfias világába a tábori posta hozott némi enyhülést, a Kedves, a Szüle szeretetét; talán az Augusztus-csomag egy kis hazait is rejt magában. Jó belebújni az emlékekbe, mint egy meleg kabátba, érzni a szeretett kezét a homlokon, az ünnepi vacsora forró illatát.¹⁹

Pedig a jelen, a közvetlen környezet csupa hideg-rideg, éles és szögletes, veszélyekkel teli világ, az régi karácsonyok emléke távoli illúzió csupán. A karácsonyi fegyverszünet átmeneti és törékeny...²⁰

A tábori barakk szűkös melegében a nagy erős férfiak is vágnak a gyermekkoruktól megszokott ünnepi hangulatra, a fenyő illatára, a repdeső gyertyaláng kicsiny fényességére. A régóta úton lévő levél feladója, azóta ki tudja, hol van, kivel ünnepel, vár-e még vissza?²¹

19 Háborús karácsonyi képeslap. In: Dubóczky Krisztina: Régi hagyomány a karácsonyi képeslap – Te küldtél már? Sokszínű vidék. <https://sokszinuvidék.24.hu/mozai-ik/2019/12/18/karacsonyi-kepeslap-tortenete-hagyomany-vintage/?gallery=1/1/kepeslap-haborus> (letöltés dátuma: 2024. november 27.)

20 A karácsonyi posta kiosztása a fronton. <https://www.elsovilaghaboru.net/2016/12/karacsonyi-fotovalogatas-1916.html> (letöltés dátuma: 2024. november 27.)

21 Stencinger Norbert: „Fegyver helyett imára kulcsolódtak a kezek”. In: A Nagy Háború írásban és képben. https://nagyhaboru.blog.hu/2017/12/22/_fegyver_helyett_imara_kulcsolodtak_a_kezek (letöltés dátuma: 2024. november 25.)

Szép játékos „lelki segély” Ernst Kutzer (1880-1965) angyalok képeslap-sorozata. A csehországi származású bécsi festő, grafikus, könyvillusztrátor, hadifestő „1916–17 folyamán azonban parancsot kapott jótékony célú karácsonyi üdvözlőlap készítésére, amelyet sokott könnyedségével több változatban is elkészített, ki is nyomtatták, forgalomba is került – hogy hány példányban és hány darabos sorozatban, azt nem tudjuk. ... Míg mások a karácsonyfát, fenyőágot használták fel a fronton töltött ünnep érzékeltetésére, addig Kutzer a gyermek-karácsony kellékeit: az angyalokat és a Mikulást jelenítette meg rajzain és általuk vitte el a karácsonyt a harctérre, a lövészárkokba.” – olvassuk Szoleczky Emese írásában a nagyhaboru.blog.hu-n.²²

23

Nehéz eldönteni, hogy annak volt nehezebb, aki még (talán nagyjából) egészségesen, de hidegben, lövészárkokban, jó szó nélkül a fronton várja az angyalok csengettyűszavát, vagy annak, aki betegen, sebesülten, sokszor örökre rokkantan éli meg a Misztériumot szomorú mosolyú ápolónők pótanyai-póthitvesi kezét fogva. A profi katonaorvosok, jólelkű ápolók, nővérek, szerzetesnők és a hivatalos látogatók együttérzése elfedi-e a magányt, az aggodalmat, elmossa-e a rettenetes emlékeket?²⁴

22 I. világháborús karácsonyi tábori posta képeslap 1916. Múzeum Antikvárium. https://muzeumantikvarium.hu/item/karacsonyi-tabori-posta-kepeslap,-k--u--k--infanterieregiment-pecsetelesselel,-feldpost-1916-?set_lang=en (letöltés dátuma: 2024. november 27.)

23 Vö. Szoleczky Emese: Angyalok a lövészárkokban. In: A Nagy Háború írásban és képben: https://nagyhaboru.blog.hu/2020/12/23/angyalok_a_loveszarokban (letöltés dátuma: 2024. november 25.)

24 (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 3.757Em/KL). Közli: Szoleczky Emese: Angyalok a lövészárkokban. In: A Nagy Háború írásban és képben: https://nagyhaboru.blog.hu/2020/12/23/angyalok_a_loveszarokban (letöltés dátuma: 2024. november 25.)

25

26

A hadikórházban nagyobb a karácsonyfa, melegebb a szoba, puha az ágy, „csak” a jövőtől kell félni, a frontra való visszatéréstől vagy az invalidusként való leszereléstől, a másfajta létbizonytalanság biztos bekövetkeztétől.

A tábori ispotály emlékplakettje kedves ereklje lesz a családi kincsek között, gyermekként akár játszhatunk a nagypapa háborús relikviáival, de tudjuk-e, milyen volt a 110 évvel ezelőtti karácsony, milyenek voltak a hadikarácsonyok?²⁷

25 Néprijzi Múzeum, Hadikórház, 1915-1919 (F 331172). In: Horváth Kinga: Karácsony a fronton – archív felvételek a Néprijzi Múzeum és a Fortepan gyűjteményéből. <https://elteneprijzi.blog/2023/12/22/karacsony-front-archiv/> (letöltés dátuma: 2024. november 25.)

26 Karácsony a kórházban a Nagy Háború idején. 1916. (Magántulajdon)

27 Sallay G. (szerk.). A nagy háború, 1914-1918 : Kézelfogható hadtörténelem. Budapest: Zrínyi: Hadtörténeti Intézet és Múzeum; cop. 2014.

Nem az a baj, ha mi nem csak nemmel tudunk válaszolni e kérdésre, hanem éppen az, hogy sokan vannak, akik számára 2024 karácsonya is hadikarácsony. Adjon Isten mindnyájunknak gyermeki boldog, meleg, illatos, meseszép karácsonyt, áldott ünnepeket

és békés, sikerekben gazdag új esztendőt! Ady Endre klasszikus Karácsonyi regéje 1899-ben íródott, régen meglévő „program” tehát számunkra, háború előtt, alatt és utánra. Valamelyik generációnak végre valóra kell már váltania...

„Ha ez a szép rege
Igaz hitté válna,
Óh, de nagy boldogság
Szállna a világra.
Ez a gyarló ember
Ember lenne újra,
Talizmánja lenne
A szomorú útra.
Golgota nem volna
Ez a földi élet,
Egy erő hatná át
A nagy mindenséget.
Nem volna más vallás,
Nem volna csak ennyi:
Imádni az Istent
És egymást szeretni...
Karácsonyi rege
Ha valóra válna,
Igazi boldogság
Szállna a világra.”

KUTATÓK ÉJSZAKÁJA 2024

AZ ORSZÁGOS ONKOLÓGIAI INTÉZETBEN:

Gyógyítás, kutatás és a kert

DR. FARKAS GYÖNGYI (PhD),
biológus, Országos Onkológiai Intézet,
Sugárbiológiai és Onkocitogenetikai Osztály
farkas.gyongyi@oncol.hu

PIRMANN TAMÁS
informatikus könyvtáros,
Országos Onkológiai Intézet, Orvosi Könyvtár
pirmann.tamas@oncol.hu

Absztrakt

Az idei Kutatók Éjszakáján egy különleges programmal vártuk az érdeklődőket az Országos Onkológiai Intézetben. Sétáltunk a szép, immár őszi hangulatú kertben és közben megismerkedtünk az Intézet múltjával, illetve annak emlékeivel. Bemutattuk az Intézetünk helyén álló korábbi intézményeket, a Budai Magán Elme- és Ideggyógyintézetet, a Siesta Szanatóriumot, a Posta Betegbiztosító Szanatóriumát, a Fővárosi Kékgolyó Utcai Állami Kórházat, illetve az elődintézetet, az Eötvös Lóránd Rádium és Röntgen Intézetet. A jelenből láthattuk az egyik legkorszerűbb sugárterápiás besugárzó készüléket (ETHOS), valamint ellátogattunk egy kutató osztályra is.

Kulcsszavak: Országos Onkológiai Intézet története, daganatok kezelése, sugárterápia, laboratóriumi kutatások

Abstract

During this year's Researchers' Night, we welcomed visitors with a special program at the National Institute of Oncology. We walked in the beautiful, now autumn-themed garden and got to know the history of the Institute and its memories. We introduced the previous institutions that stood in the place of our Institute: the Budai Private Mental and Neurological Institute, the Siesta Sanatorium, the Post Office Health Insurance Sanatorium, the State Hospital on Kékgolyó Street, and the predecessor institute, the Eötvös Loránd Radium and X-ray Institute. From the present, we saw one of the most modern radiotherapy devices (ETHOS), and we also visited a research department.

Keywords: history of National Institute of Oncology, treatment of tumors, radiotherapy, laboratory research

A rákellenes küzdelem kezdete

A 2024. szeptember 27-én megrendezésre kerülő Kutatók Éjszakáján egy különleges programmal vártuk az érdeklődőket. Bejártuk a szép, gondozott kertet és közben megismerkedtünk az Intézet múlt-

jával, illetve annak emlékeivel. Megtekintettük a diagnosztikus épület falán Dr. Dollinger Gyula emléktábláját. Ezt a szép domborművet Szöllősy Enikő Munkácsy díjas szobrászművész alkotta. Dollinger Gyula a magyar ortopédia megalapítója és a rákellenes küzdelem elindítója ortopéd sebészként habilitált az egyetemen; Bécsben és Berlinben is tanult. Dollinger Gyula nevéhez fűződik az Országos Rák Bizottság megalakítása 1902-ben, a dohányzás és rák összefüggésének hangsúlyozása, illetve a rák-regiszter, azaz a magyarországi rákmegbetegedések tudományos szempontból történő orvosi feldolgozásának elindítása. Dollinger javaslatára a daganatos betegségekre vonatkozó adatgyűjtéssel a Központi Statisztikai Hivatal bízta meg. Dollinger megszervezte a magyar rákkongresszust, amelynek elnöke volt és a Budapesti Királyi Orvosegyletben egy állandó rákbizottságot hozott létre. Ez irányú működése folytán összeköttetésbe került a Nemzetközi Ráktársasággal. Születésnapján, április 10-én ünnepeljük a Magyar Rákellenes Napot.^[1]

A Budai Magán Elme- és Ideggyógyintézet

Ezen a területen, a Kékgolyó és Ráth György utca sarkán álló Budai Magán Elme- és Ideggyógyintézetéről is sok érdekességet tudtunk elmondani a látogatóknak. 1852-ben Schwartz Ferenc orvossebész a Svábhegy délkeleti lejtőin létrehozta magántérbolydáját. A Schwartz-család Sziléziából származott. Ferenc Bécsben tanult nagybácsikái támogatásával Semmelweiszel egy évfolyamon. Bécsben bőrgyógyászatot, majd elmeosztályon dolgozott. Mindezek

mellett részt vett a szabadságharcban. Vácon telepedett le és 1850-ben elmeorvosintézetet nyitott, mely székhelyét 1852-ben áttette Budára. Ez az Intézet lett a magyar elmeorvoslás bölcsője; 1910-ig a család tulajdonában volt. Először kb. 50 beteget fogadtak. A szellemi elfoglaltság, a munka és a séta is a terápia részét képezték a gyógykezelések mellett. Hagyományos módszereket is alkalmaztak: villamos gépeket, vízgyógyászatot, gyógyszeres kezelést.^[2] Fia, Schwartz Ottó szintén orvos és az Intézet igazgatója lett. Törvényszéki elmeorvosnappal is foglalkozott, lefordított egy könyvet ebben a témában és megírta az *Elmebetegek jogvédelme* című művet. Elindította az *Orvosi Szemlét*, a Vöröskeresztben is tevékenykedett, megalapította a vöröskeresztes ápolónők tanintézetét, illetve a *Magyar Vöröskereszt* újságát.^[3]

1887-ben új pavilonokat építettek, így az intézet az előkelő betegek szanatóriuma lett. Kb. 200 fő befogadására vált alkalmassá. 1903-ban készítették a Horánszky Nándor emlékpádot Hausszmann Alajos tervei alapján Horánszky Nándor emlékére, aki lánya férjének az édesapja volt. Hórai Horánszky Nándor magyar királyi kereskedelmi miniszter és országgyűlési képviselő volt és 1902-ben halt meg. Fia, Horánszky Lajos feleségül vette Schwartz Pálmát, akiknek gyermekük a későbbi Dr. Horánszky Nándor. Schwartz Ottó unokája szintén elmeorvos lett, e mellett sokoldalúan művelt volt; foglalkozott történelemmel, írással, botanikával, numizmatikával, orvostörténettel valamint előadásokat tartott a Vöröskeresztben.^[3]

1909-ben eladták a kórházat egy részvénytársaságnak. Az I. világháború után az intézet csak, mint szanatórium működött.^[4]

A Siesta Szanatórium

1921-ben nyílt meg a Siesta Szanatórium 50 szobával a Református egyház kezelésében, Dr. Blum Ödön főorvos vezetésével. Az épületeket Kotsis Iván tervezte; az akantuszos oszlopfőekkel díszített kaszinó árkaos folyosóval kapcsolódott a főépülethez.^[5]

Híres betegek voltak pl. Reza Pahlavi sah, Bell a telefongyáros, itt halt meg Babits Mihály, és lakója volt József Attila is. A költő 1937-ben többször járt itt utolsó idegösszeomlása után. Mint az később kiderült,

¹ Szemere Bertalan magyar miniszterelnököt is itt kezelték 8 évig, száműzetése után és itt is halt meg

korábban félrekezeltek, ugyanis valójában borderline személyiség zavarral küzdött.^[6]

Babits Mihályt légzési nehézségei miatt a német Rudolf Niessen professzor operálta 1938-ban. Mivel nem tudta teljesen eltávolítani a daganatot, sugárkezelést javasolt. Többször kapott rádiumkezelést a bakácsi téri Rádium és Röntgen Intézetben. 1940-ben állapota rosszabbra fordult, majd 1941-ben itt halt meg.^[7] Prof. Dr. Gyenes György, az Intézet egyik volt klinikai igazgatója utánajárt Babits Mihály betegségének, amiről 2015-ben jelentetett meg egy publikációt. A cikkből kiderült, hogy Gyenes professzor megkereste a Stockholmi Rádiumhemmet. A svéd intézetben megtalálták Babits metszeteit és újraértékeltek azt. Kiderült, hogy Babitsnak nyálmirigydaganata volt, ami miatt sajnos kevésbé reagált a sugárkezelésre.^[8]

1942-ben a Posta Jóléti Alapítványa kezelésébe került a szanatórium.^[9] Az alapítvány tulajdonlása alatt elkezdtek a kápolna építését és 1944-ben adták át az Irgalmas Jézus Kápolnát. 1950-től kezdve a kápolna hosszú időn át raktárként üzemelt. 1997-ben az intézet betegeinek igényeire támaszkodva a Magyar Rákellenes Liga vállalkozott a kápolna rendeltetésszerű használatának visszaállítására. Jelentős magán-, illetve intézményi adományok lehetővé tették, hogy a munkálatok zavartalanul folyhassanak. 2004 tavaszán az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye átvette a kápolna felújításának további munkáit. A felújítási munkálatok így 2004. december 20-ig befejeződtek. 2005. február 6-án Dr. Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek úr ünnepi szentmise keretében felszentelte az Irgalmas Jézus-kápolnát és megáldotta annak Irgalmas Jézus oltárképét, amely Szeifried Zoltán kisvárdai festőművész alkotása. Az oltárkép bal oldalán áll Udvardi Erzsébet festménye, a Vigasztaló Madonna. Az oltárban van elhelyezve Szent Faustina nővér, egy krakkói katolikus apáca

ereklyéje, akit II. János Pál pápa avatott szentté 2000-ben húsvét utáni első vasárnap, az Isteni irgalmasság napján.[10]

1944-ben megszüntették a kórházban az elmeosztályokat. A háború 70-80 %-ban elpusztította az épületeket, a romeltakarítás 1946-47-ig tartott. 1950 júliusáig a Posta Betegbiztosító Intézetének a kórháza maradt új néven, mint Fővárosi Kékgolyó Utcai Állami Kórház. Sebészet; szülészet és nőgyógyászati osztály is működött itt.[11]

Az Onkológiai Intézet alapítása

1952-ben az itteni kórházat összevonták a bakáts téri Eötvös Lóránd Rádium és Röntgen Intézettel és létrejött az Országos Onkológiai Intézet. Ettől fogva csak daganatos betegségekkel foglalkoztak az intézményben. Az ágyszám 300-ról 348-ra nőtt. Több ízben módosultak az osztályok. 1952-ben 7 klinikai fekvőbeteg osztály állt: sebészet, nőgyógyászat, urológia, radiológia I., radiológia II., belgyógyászat és ideiglenes utókezelő, ezeken kívül röntgenosztály, központi orvosi labor, járóbeteg rendelés, kórbonctan és szövettan, sugárfizika és izotóplaboratórium,

gyógyszertár és statisztikai osztály. Jelenleg az Intézet tagja az Európai Onkológiai Intézetek Szövetségének (OEI: Organization of European Cancer Institutes). 2008-ban „jól működő komprehenzív rákközpont” minősítést kapott, amit későbbiekben is megerősítettek. Az Intézetnek jelenleg 12 fekvőbeteg osztálya, 5 diagnosztikai és 6 kutatóosztálya van.^[4,10]

Programunkban szerepelt az egyik legújabb besugárzó készülék (ETHOS) megtekintése. Az adaptív sugárterápia az egyik legújabb, legmodernebb technika a betegek sugárkezelésében. Az aktuális anatómiai viszonyokat is figyelembe veszi, és a beteg következő sugárkezelése előtt új tervet készít a szoftver.

Az idei Kutatók éjszakája rendezvénye kicsit más volt, mint a korábbiak, az intézet múltjából bemutattunk néhány érdekességet, de emellett megtekinthettek a látogatók egy korszerű besugárzó berendezést és egy kutatólaboratóriumot is. Ez a program azoknak szólt, akiket érdekel az orvostudomány és a kutatás világa – a séta során izgalmas, inspiráló történeteket ismerhettek meg, amely túlmutat az intézet falain, és bepillantást enged a gyógyítás és az emberi kitartás valódi értékeibe.

Felhasznált irodalom

<https://semmelweis.hu/sebeszet/a-klinikarol/a-xvii-szazadtol-napjainkig/tanszekvezetok/dollinger-gyula/>

Lafferton Emese: A magántéboldától az egyetemi klinikáig, 2004.

Horánszky Nándor: A Schwartzler-család a magyar tudományos életben. Biobibliográfia-Az első magyar elmegyógyintézet alapításának 150. évfordulójára. (A Horánszky család adat-, dokumentum és levelestára II.) Budapest, 2000.

Emlékkönyv 75 éves az Országos Onkológiai Intézet Ráczkevy Edit: Polgár Ferenc a „praesenilis osteoporosis” és az „ostitis condensans ilei” kórképek első leírója. Osteologiai Közlemények 2009/2.

Illyés Gyuláné (Kozmutza Flóra): József Attila utolsó hónapjairól. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Török Sophie noteszei 1921-41. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Fond III/2364-2367.

Wenger Tibor dr., Gyenes György dr. Babits Mihály betegségei, Osteologiai Közlemények 2015/1-2. 7-12. Magyar Posta XVI. évfolyam, 1942. május, 5. szám, 278–279.

Emlékkönyv 85 éves az Országos Onkológiai Intézet Felejthetetlen emberek, intézmények, események – Volt egyszer egy kórház... A Postás Alapítványi Kórház története I., II. rész – Szijártó Gábor blogja (2009. október 6.): gabor27.blogspot.com

AMIKOR LESZÁLLT AZ IRGALMASSÁG ANGYALA

Az aneszteziológia születése

MITYKÓ GYÖRGY

mityko.art@protonmail.com

A fájdalom elűzésének igénye azóta létezik, amióta az ember: eleink is igyekeztek a fájdalmat csillapítani, azonban a rendelkezésre álló módszereket mindig az adott régió és az ott élő közösség gyógyászati ismeretei határozták meg. Mondhatni, lokális módszerek álltak rendelkezésre, melyek nem terjedtek el globálisan egészen a XIX. század közepéig. Ekkor fedezték fel az éter narkotikus hatását, amelynek köszönhetően megszülethetett az aneszteziológia tudománya, és vele a fájdalommentes sebészet. A fájdalommentes bemutató műtét 1846. október 16-án Bostonban történt, melynek híre oly sebesen terjedt a világban, ahogy csak a hajók szelni bírták az óceánok vizeit. Azonban az érzéstelenítés széles körű elterjedését kezdetben részben orvosszakmai, rész-

ben társadalmi ellenállás nehezítette. Addig az időig egy sebészorvos legfőbb erénye ugyanis a gyorsaság volt, mely az új módszerrel kárba veszett, s felváltotta azt a precízebb műtėti kivitelezés iránti igény, mivel már nem akadályozta tovább az orvoslás és a műtėti technikák fejlődését a fájdalom. Szerencsére számos orvos látta meg az új módszer előnyeit, köztük a reformkor magyar orvoskiválóságai is, akik kevesebb mint négy hónappal a bostoni bemutató műtét után az elsők között alkalmazták a narkózt Európában. Ez az elsőbbség a hadi alkalmazásra is igaz, ugyanis az első európai fegyveres konfliktus, amelyben az aneszteziológia módszereit, így kloroformas és éteres narkózt használtak a sebesültek ellátásában, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc volt.

Ez is a Seregek Urától származik. Csodálatos a terve, hatalmasan hajtja végre. Ézsaiás próféta könyve 28:29 / This also cometh forth from the Lord of Hosts which is wonderful and excellent in working. Book of Isaiah 28:29. A Bostoni Közkertben található Éter

emlékmű márvány dombormű panelje a tudomány győzelmét ábrázolja a fájdalom felett. Fotó: Daderot. A kép webhelye: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f7/Ether_Monument_-_Boston_Public_Garden_-_Boston%2C_MA_-_DSC08107.JPG

Az emberiség történetének első fájdalomcsillapítója az ópium, amit a sumérok i. e. 4000-ben már alkalmaztak Mezopotámiában, ahol mákonyos bódítással végeztek orvosi beavatkozásokat. Az évezredek át használt szerek azonban nem voltak elég hatékonyak, mert ha hatottak is, inkább csak mérsékeltek a fájdalmat. Olyan mérvű fájdalomcsillapítás évezredek át nem létezett, mellyel teljes érzéketlenségben lehetett volna műtéti beavatkozást végezni oly módon, hogy később a páciens ne is emlékezzen a fájdalomra. Bár a híres 1846-os amerikai bemutató műtétől eredeztetjük az aneszteziológiát, az csak az elmúlt hetven évben vált nemzetközileg ismertté, hogy egy japán orvos már 42 évvel ezt megelőzően is képes volt fájdalommentes műtétek elvégzésére. Az első teljes érzéketlenséget eredményező fájdalomcsillapítót az Edo-korban élt Hanaoka Seishū (1760–1835) alkotta meg. Hanaoka doktor nemzetközi ismertségéhez nagyban hozzájárult a Tokiói Orvosi Könyvtár első vezetője, Tomio Ogata (1901–1989) immunológiával és szerológiával foglalkozó orvos és orvostörténész professzor, aki az Aneszteziológus Társaságok Világszövetségének (World Federation of Societies of Anaesthesiologists, WFSA) 1972-es kiotói világkongresszusán „Hanaoka Seishū” címmel tartott előadást. Ugyanekkor kiállítást is bemutattak a japán orvosról, hogy a nemzetközi szakmai közönség jobban megismerhesse a munkásságát.

Hanaoka Seishū a fájdalommentes műtéteket eredményező szert keverékét tsūsensan-nak nevezte el, mely különböző növények keverékéből állt. Orvoscsalád sarjaként előbb az apjától, majd Kiotóban, a széleskörű ismeretekkel rendelkező kínai orvostól, Dr. Nangai Yoshimasutól tanult. A helyi gyógyászati módszereket éppúgy ismerte, mint a Kiotóban elsajátított nyugati (holland) sebésztechnikát. Ez a széles látókör nagyban segítette a fájdalomcsillapítás iránt érdeklődő fiatal orvost a keverék kifejlesztésében. Doktor Hanaoka 25 és 35 éves kora között 647 olyan érzéstelenítő szer tanulmányozásának és fejlesztésének szentelte életét, amelyek nagyobb műtéteknél általános érzéstelenítőként használhatók. Évtizedeken keresztül kísérletezett kutyákon, majd amikor biztonságosnak ítélte a humán alkalmazást, a feleségén próbálta ki fájdalomcsillapító keverékét. A tsūsensan az adag mértékétől függően 6–10, vagy akár 24 órán keresztül is érzéketlen bénultság állapotában tartotta a páciens. Az általános érzéstelenítő első sikeres alkalmazásának Hanaoka 1804-ben végzett emlőeltávolító műtétjét tartják, mely során tsūsensan-nal érzéstelenítette a beteget. Hanaoka megteremtette a modern japán érzéstelenítés alapjait, személyében pedig olyan tudóst tisztelhetünk, aki a keleti és a

nyugati orvoslás összekötésére tett sikeres kísérletet. Munkássága során több mint 150 műtétet hajtott végre mellrákos betegeken, emellett számos olyan páciens is megoperált, akiket más orvosok már operálhatatlannak tartottak. Japánban hamar nagy hírnévre tett szert, és mindenhol áramlottak hozzá a betegek.

Hanaoka Seishū (1760–1835) sebészeti esetenaplójának (Kishitsu geryō zukan) érzéstelenítést bemutató oldala Tangetsu kézzel festett illusztrációjával. Fotó: National Library of Medicine's „Turning the Pages” projekt. A kép webhelye: https://www.nlm.nih.gov/exhibition/historicalanatomies/Images/1200_pixels/9surgeon.jpg

A tsūsensan legfőbb összetevője a mételmaszlag (*Datura alba*), ami az idegi ingerületátvivő anyag, az acetilkolin megkötését végző receptorokat gátló alkaloidákat: szkopolamint és atropint tartalmaz, amelyek nyugtató és érzéstelenítő hatásuk miatt kerültek a keverékbe. A másik fő összetevő egy siskavirág faj (*Aconitum japonicum*), amelynek alkaloidája az akonitin fájdalomcsillapító hatású. Ezen alkaloidák a legveszélyesebb mérgek közé tartoznak, ezért rendkívül precíz adagolást kellett alkalmazni. Gondoljunk bele, hogy például az akonitinnal egykor a nyilakat mérgezték. A tsūsensan további alkotója

az angelikotoxint tartalmazó dahuriai angyalgököér (*Angelica dahurica*), a kínai medvegyökér (*Ligusticum wallichii*), a kontyvirágfélékhez tartozó *Arisaema japonicum*, és egy Ázsiában elterjedt angyalgököér faj, az *A. decursiva*. Az összetevők kimérése és összekeverése után a kapott keveréket aprították, majd megfőzték. A főzetről a habot leszedve, melegén itatták a beteggel, akinél az alkaloidák kombinációjának köszönhetően 2-4 óra múlva állt be a fájdalommal szembeni érzéketlenség és az eszméletvesztés, így készen állt a műtetre.

A tsüsensan túlادagolása könnyen okozott mérgezést, vagy halált, azonban megfelelő mennyiségben csak minimális kényelmetlenséggel járt a műtét a páciensnek. Hanaoka módszerét egész Japánban tanították, de máshol nem terjedt el, és a nyugati technika térhódításával a XIX. század közepén Japánban is felhagytak vele. A japán emberek azonban évtizedeken át élvezhették a tsüsensan műtétek fájdalommentességét, miközben a világ más részein hatalmas szenvedéseket okoztak a sebészi beavatkozások. Az Amerikai Egyesült Államok második elnökének, John Adamsnek a mellrákban szenvedő lányát például érzéstelenítés nélkül műtötték meg. Abigail Adams Smith 46 éves korában észlelt csomót a mellében, majd számos bostoni sebész érkezett hozzá Quincy-be, hogy 1811 novemberében érzéstelenítés nélkül, 25 perces műtét során eltávolítsák a mellét. A sebészek között volt John Collins Warren is, aki 1846. október 16-án William Thomas Green Morton érzéstelenítése mellett elvégezte a világ első fájdalommentes műtétjét. Abigail bár rendkívüli bátorsággal viselte a beavatkozást és a betegségét, két évvel később belehalt a rákba.

Némiképp szerencsésebb volt Frances Burney brit regényíró, ő ugyanis 29 évvel élte túl az emlőeltávolító műtétet. Ellenben az ő érzéstelenítés nélküli műtétje 3 óra 45 percig tartott, amit hét sebész végzett el Párizsban, Napóleon Császári Gárdájának fősebésze, báró Dr. Dominique-Jean Larrey irányításával 1811. szeptember 30-án. Burney 9 hónappal a masztektómia után, a nővérének címzett levelében számolt be a műtétről, amiben leírta, hogy sikoltozott, mikor a testébe vágta, majd érezte, amint a kés a szegycsontját kaparja...

A japán siker ellenére mégsem Hanaokát tekintik az aneszteziológia szülőatyjának, bár elévülhetetlen érdemeket szerzett mind az érzéstelenítés, mind a sebészet fejlesztése területén. Japánon kívül csak jóval a halála után ismerték meg a munkásságát, 1956-ban a Chicago-i Nemzetközi Sebészeti Szakmai Kollégium, az International College of Surgeons beválasztotta a Hírességek Csarnokába (ICS Hall of Fame).

Mellrák műtét illusztrációja Hanaoka Seishū (1760-1835) tanítványa, Kamata Keishu 1851-ben kiadott „Geka kihai” című művében. Kamata Keishu értekezésében bemutatja a tanára által bevezetett úttörő sebészeti technikákat, köztük az általános érzéstelenítéssel végzett emlődagyanat eltávolító műtétet, amit először Hanaoka Seishū végzett 1804-ben. Fotó: Wellcome Library, London. A kép webhelye: <https://wellcomecollection.org/works/prdsbdjb>

A nemzetközileg is elterjedt általános érzéstelenítés, és vele az aneszteziológia végül Amerikában „született meg” három zseniális tudós munkája eredményeképpen, akik szakmájuk szerint ketten fogorvosok, a harmadikuk pedig orvos és polihisztor tudós volt. A fájdalommentes műtét felfedezőinek sorsa azonban egyképp végződött: mindhárma élete tönkrement.

Mielőtt az angol teológus és természettudós Joseph Priestley (1733–1804) felfedezte volna a deflogisztionizált levegőt, vagyis az oxigént, salétromsavval átitatott vasreszelék melegítése közben dinitrogén-oxidot állított elő 1772-ben. Priestley ezen felfedezés jelentőségét azonban nem ismerte fel,

és évtizedekkel később egy fiatal laborasszisztens, báró Humphry Davy (1778-1829, később Sir Humphry Davy, a Royal Society elnöke) kezdett kísérletezni vele. Davy magát használta kísérleti alannak, amikor a Pneumatikai Intézetben egy James Watt által gázok inhalálására tervezett dobozban dinitrogén-oxidot szívott be mindaddig, amíg az eszméletét meg tudta tartani. Davy a gáz hatására elvesztette a kapcsolatát a

külvilággal, végtagjaiban túlcorduló pezsgő izgalmat érzett, és olyan eufóriát, mely mintha más dimenziókba repítette volna. Davy 1799-ben végezte kísérleteit, majd még ebben az évben vad dinitrogén-oxid partikat kezdett tartani előkelő barátainak. Az összejöveteleken orvosok, tudósok és művészek voltak jelen, így az angol költő, Robert Southey is, aki a dinitrogén-oxidos transzot elnevezte a mennyország légkörének.

James Gillray: Előadás a pneumatikáról a londoni Királyi Intézetben / A lecture on pneumatics at the Royal Institution, London, színes rézkarc, 1802. Gillray szatirikus ábrázolásán Humphry Davy fűjtatóval látható, mellette az előadó kéjgázt vezet egy csövön Sir John

Coxe Hippisley szájába, akinek ettől hatalmas robbanással szétreped a nadrágja. Fotó: Wellcome Library, London. A kép webhelye: <https://wellcomecollection.org/works/v5g3fedh>

Davy saját bevallása szerint naponta 3-4-szer is szívott a gázból. Önkísérleteiben a dinitrogén-oxidot egyéb stimulánsokkal keverte, köztük alkohollal, és volt, hogy meg is sérült: megégette a száját, vagy kómába esett. A kábító hatású gáznak ő adta a „laughing gas”, azaz nevetőgáz elnevezést. A vegyület oly népszerű lett, hogy a XIX. század első felében kéjgáz-cirkuszok járták keresztül-kasul Amerikát. Épp egy ilyen érkezett 1844. december 10-én a Connecticut-i Hartfordba, melyben a ceremóniamester, Gardner

Quincy Colton feltaláló egy ideig orvosnak tanult. A nézők között a feleségével ott ült Horace Wells (1815-1848), egy fiatal helyi fogorvos, aki felfigyelt arra, hogy a kéjgázmámorban táncolók egyike megsérült a sípcsontjánál, de észre sem vette, mert nem érzett fájdalmat, s tovább folytatta a mulatozást. A látottak adták az ötletet, hogy másnap kéjgázos bódulatban Wells kihúzatta az egyik fogát, majd maga is sikeresen alkalmazta a módszert páciensein. Módszerét 1845. január 17-én kívánta bemutatni a bostoni Massa-

chusetts General Hospitalban John Collins Warren sebészprofesszornak, de a fájdalommentesre tervezett bemutató foghúzás erősen félresikerült, ugyanis a kövér és valószínűsíthetően alkoholista páciens üvöltött a fájdalomtól.

Horace Wells 1843-ban rövid fogászati partnerséget kötött Bostonban William Thomas Green Mortonnal (1819-1868), azonban képzetlennek tartotta Mortont, ezért felmondta vele az együttműködést. Bár Mortont mindenhol fogorvosként és orvosként említik, pedig sem a fogorvosi, sem az orvosi képzést nem fejezte be, ami azonban nem akadályozta meg abban, hogy fogorvosi rendelőt nyisson Bostonban és praktizáljon. A sikertelen bemutató foghúzás után Morton felkereste Wellset, hogy a dinitrogén-oxidos kísérleteiről érdeklődjön. Morton személye később válik érdekessé. Wells

Bostonban találkozott a szaktekintélynek számító Charles Thomas Jackson (1805-1880) fizikus-kémikus-orvos-geológussal is, hogy a tanácsát kérje a kísérletei folytatásához. Jackson azonban azzal beszélte le erről az elkedvetlenedett Wellst, hogy megoldhatatlannak látja a problémát. Morton – aki egyébként Jackson tanítványa volt – 1844 júliusában azt a tanácsot kapta Jacksontól, hogy használjon klór-étert érzéstelenítésre.

Morton 1846. szeptember 30-án éteres narkózisban fogat húzott, mellyel ez lett az első elismerten sikeres általános érzéstelenítésben elvégzett fogászati beavatkozás. Azt viszont, hogy az éterhasználatához ki adta az ötletet: Jackson, Wells, vagy esetleg maga Morton jött rá, máig nem tudni. Ezzel elkezdődött az éter-vita, mely mindhárom felfedező életét megmérgezte.

Ernest Board: Az éter első használata a fogászatban, 1846 / The first use of ether in dental surgery, 1846, olaj,

1912 körül. Fotó: Wellcome Library, London. A kép webhelye: <https://wellcomecollection.org/works/nyt37bss>

Azt mindkét fél elismerte, hogy szeptember 30-án Morton kért egy inhalációs tömlőt Jacksontól. Jackson azt állította, hogy ekkor adta az éterhasználat ötletét Mortonnak. Morton ezt tagadta, majd azzal védekezett, hogy csak azért tartotta titokban régóta

zajló éteres kísérleteit, mert Jackson rosszhiszemű. Egy egyszerű tömlőt Morton orvosi műszerkereskedőtől is vehetett volna, ezért furcsa, hogy pont a neves orvos-geológust kereste fel ilyen kicsinységgel, tekintve, hogy az igencsak rajongott a pereskedésért.

Például azt állította, hogy ő mondta el a távíró működésének alapjait Samuel Morse-nak, akivel emiatt éveken át tartó pert folytatott a távíró feltalálásának elsőbbségeért.

Egy héttel a sikeres foghúzás után Morton jelentkezett John Collins Warren professzornál, hogy a Massachusetts General Hospital előadótermében egy bemutató műtét során bizonyíthassa módszere sikerét. Morton, akinek a legtöbb konfliktusát az életben az anyagi siker iránti hajthatatlan vágy okozta, azon törte a fejét, hogyan fedje el az éter illatát, hogy aztán szabadalmaztathassa a módszert. Végül

illóolajat és színezéket adott az éterhez. A bemutató műtét 1846. október 16-án zajlott le, mely során egy fiatal nyomdász (más források szerint szobafestő), Edward Gilbert Abbot állkapcsáról tojásnyi dagasztatot távolított el John Collins Warren professzor, miközben William Thomas Green Morton végezte az altatást. A műtét sikeres volt, miközben a páciens teljes érzéketlenségben feküdt. Warren professzor és Morton világhírnévre tett szert, Abbot pedig úgy vonult be a történelembe, mint az első ember, akit narkózisban operáltak. Ez az ötperces műtét az orvoslás történetének legfontosabb öt percévé vált.

Robert Hinckley: Az első éteres operáció / The First Operation Under Ether, olaj, 1882-1893, Bostoni Orvosi Könyvtár Művészeti és Műtárgy Gyűjtemény / Boston

Medical Library Art and Artifact Collection. Fotó: Boston Medical Library. A kép webhelye: <https://collections.countway.harvard.edu/onview/items/show/26609>.

Morton szabadalmi kérelmet nyújtott be, amit Jackson megtámadott. Jackson a találmányról azt állította, hogy az övé, és 500 dollárt, valamint a bevétel 10 százalékát követelte. Végül Morton ügyvédje rábeszélte Jackson, hogy csatlakozzon Morton szabadalmi kérelméhez. A szabadalmat elfogadták, Mortonnak pedig kellett egy jó név az éterkészítménye kereskedelmi sikeréhez. A görög mitológiában Léthé a feledés istennője, illetve a görög alvilág hat folyója közül a feledés folyójának is ugyanez a neve. A Léthé vízből ittak a holt lelkek, hogy elfeledjék a földi életüket, s megkezdhessék a túlvilági létüket. Az álom istene, Hüpnosz a Léthé vizével altatott. Ennek analógiájára Letheon lett a szer márkanéve, mely dietil-éter és narancsolaj keverékét tartalmazta. Morton mindenféle próbálta árulni, Amerikában és a tengerentúlon egyaránt, csak hogy az orvosok rájöttek, hogy kizárólag az éter a szer működőképes összetevője, ezért a szabadalmat 1847 januárjában visszavonták, s a Letheon végül nem váltotta be a hozzá fűzött gazdasági reményeket.

A William Thomas Green Morton által a Massachusetts General Hospitalban végrehajtott első altatásban használt inhalátor másolata. Fotó: Wood Library-Museum of Anesthesiology, Schaumburg, Illinois

Morton az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusához fordult, és kártérítés gyanánt 100.000 dollár javadalmazást követelt. Morton és Jackson viszálya tovább mélyült. A Massachusetts General Hospital nyilatkozatot adott ki a vitáról, melyben leírták, hogy Morton elismerést érdemel, azonban Jackson tudományos támogatása nélkül talán nem jutott volna el a felfedezésig. A Francia Tudományos Akadémia hasonlóan nem tudta eldönteni, hogy kettejük közül kié a felfedezés, ezért megosztott Montyon-díjat adományozott nekik, fejenként 2500 frank pénzjutalommal. Az indoklás szerint Jackson a megfigyeléseiért és kísérleteiért, Mortont pedig a módszer sebészeti gyakorlatba ültetésért jutalmazták a díjjal. Ennek ellenére egyikük sem volt elégedett, és tovább folytatták a háborúskodást.

Wells ekkor már nem élt, ugyanis felhagyva a fogorvosi praxisával, kloroformmal, éterrel és más mérgező hatású anyagokkal kísérletezett, melyektől függővé vált. 1848. január 21-én, a 33. születésnapján New Yorkban letartóztatták, mert kloroformos kábult állapotban két utcalány ruhájára salétromsavat öntött. A hírhedt Tombs börtönbe zárták, ahonnan másnap őrizet alatt hazaengedték pár személyes holmijáért. Ennek során becsempészett egy borotvát és némi kloroformot a börtönbe, majd felismervén mit tett, 1848. január 24-én kloroformos bódultságban öngyilkosságot követett el: a borotvájával felvágta bal combjának ütőerét.

Wells így már ha akart volna sem vehetett volna részt a versengésben, munkássága posztumusz került elismerésre. Horace Wellst 1864-ben az American Dental Society, 1870-ben pedig az American Medical Association az érzéstelenítés elsődleges felfedezőjeként ismerte el.

Horace Wells sírja a hartfordi Cedar Hill temetőben (Cedar Hill Cemetery). Az irgalmasság angyala földöntúli reményt hozva alászáll a szenvedőhöz, miközben az egész jelenetet a könyörületesség védőszárnya öleli át. A domborművet Louis Potter amerikai szobrászművész készítette 1909-ben

Horace Wells fia megrendelésére. Nem lesz fájdalom / There shall be no pain. Fotó: Marty Aligata. A kép webhelye: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Horace_Wells_Monument,_Cedar_Hill_Cemetery,_Hartford,_CT_-_February_2016.JPG#globalusage

Morton egyre elkeseredettebben próbálta megszerezni az elsőbbséget: tehetős támogatókat gyűjtött maga köré, és már majdnem szerencsével is járt, de Truman Smith szenátor felszólalt Wells özvegyének nevében, majd a kongresszus félretette a javadalmazási kérelmet. Morton végül sosem kapta meg a kért 100.000 dollárt, és életének utolsó 21 évét az elismerés és a gazdagság iránti hajthatatlan vágyból eredő keserű viták és perek sokasága jellemezte, melyek következtében elszegényedett. Számos díjat és elismerést kapott életében, de ezek nem hozták meg számára a megelégedést. Annak ellenére, hogy nem szerzett diplomát, 1852-ben a Washington Orvostudományi Egyetem (Washington University of Medicine), majd a Baltimore-i Orvosi és Sebészeti Szakkol-

égium (College of Physicians and Surgeons of Baltimore) is díszdoktorává avatta.

Morton megítélése felemás. Abban mindenki egyetért, hogy az általános érzéstelenítést ő vitte be a sebészeti gyakorlatba, azonban a mindenkin és mindenben való átgázolás képességének művészi szintre emelése okoz némi zavart a reputációjában. Nehéz gyerekkora volt, s miután szülei vállalkozása becsődölt, dolgoznia kellett. Ekkoriban lépett a bűn talajára: hamisítás, sikkasztás és meg nem adott kölcsönök szegélyezték az ifjú Morton útját. Felnőttként részben elszámolási problémák vetettek véget fogászati partnerségének Wellssel, majd a társadalmi felemelkedést az egyébként jó megjelenésű Morton gazdag felesége által érte el. Az orvosi tanulmányait is a jövődöbelije családjának megnyerése végett

kezdte el, így került kapcsolatba későbbi tanárával, Charles Thomas Jacksonnal. Beiratkozott a Harvard Orvosi Iskolájába (Massachusetts Medical College of Harvard University), majd miután a gazdag Elizabeth Whitman hozzáment, félbehagyta a tanulmányait.

Morton elmeállapotát minden bizonnyal negatívan befolyásolta a hosszú pereskedés. Egy tanulmány szerint Morton antiszociális személyiségvonásokkal bírt, nárcisztikus személyiségjegyei pedig az elsőbbségi harc következtében nárcisztikus személyiségzavarrá fajultak (Ramon, F. Martin, Ajay, D. Wasan, Sukumar, P. Desai 2012). Az orvos, orvostörténész és szépiró, Benedek István ennél is tovább ment, s úgy vélte, hogy Morton az élete végén megbolondult. Benedek szerint „a műtéti fájdalom megszüntetője három elmebeteg, akik beleőrültek a gyűlölködésbe és a gyógyszerbe, amit az emberiség javára felfedeztek” (Benedek, 1978. 320. oldal). Morton 1868 júliusában, 48 évesen hunyt el, miután hógutát kapott a New York-i Central Parkban.

Jakson élt a felfedezők közül a legtovább, bár a kiváló tudóst is megviselte az elsőbbségért folytatott küzdelem. 1873-ban elborult az elméje, és a McLean Asylum elmegyógyintézetbe zárták, ahonnan ki sem engedték 1880-ban bekövetkezett haláláig. 75 évet élt.

John Quincy Adams Ward: Éter emlékmű, 1868, Bostoni Közkert / Boston Public Garden, Boston, Massachusetts, Amerikai Egyesült Államok. Fotó: Daderot. A kép webhelye: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a6/Ether_Monument_-_Boston_Public_Garden_-_Boston%2C_MA_-_DSC04195.jpg

„Az asszonynak ezt mondta: Igen megnövelem terhességed fájdalmát, fájdalommal szülsz gyermeked, mégis vágyakozol férjed után, ő pedig uralkodni fog rajtad.” Mózes könyve 3:16

A fájdalommentesség eleinte a tudomány és a vallás összeütközését okozva komoly fenntartásokat eredményezett. A papok az érzéstelenítés ellen prédikáltak, és úgy vélték, hogy az anesztézia a sátán műve. A fájdalmat a bűn Isten általi megbüntetésének eszközeként tekintették, aminek az elkerülése már-már istenkáromlásnak számított. Még az Amerikai Fogorvosok Szövetségének első elnöke, William Henry Atkinson (1815–1891) sem volt hajlandó étert használni, vagy megengedni annak

használatát, mert úgy vélte, hogy az az ördögtől származik. A szülési fájdalomcsillapítás sem volt elfogadott, hisz a vajúdás fájdalmát Éva átkának tekintették, így annak az elkerülése szintén heves vitákat generált.

Ahogy azonban a jelentősebb ügyeknél általában lenni szokott, előbb vagy utóbb csak akadt egy befolyásos támogató. Viktória királynő 1853. április 7-én kloroformos bódításban szülte meg 8. gyermekét, Lipót herceget. A szülésnél az érzéstelenítést John Snow végezte, aki a világ első aneszteziológus szakorvosa lett. Az érzéstelenítés iránt kialakult társadalmi ellenállás a királyi szülést követően gyakorlatilag azonnal megszűnt.

Tábori kórházban fekvő sebesült katona az Éter emlékmű márvány dombormű paneljén. A dombormű alatti felirat fordítása: Köszönetképpen az emberi szenvedés éter belélegzése általi enyhítésért egy bostoni polgár állította ezt az emlékművet Kr. u. MDCCCLXVII. / In gratitude for the

relief of human suffering by the inhaling of ether a citizen of Boston has erected this monument A.D. MDCCCLXVII. Fotó: Daderot. A kép webhelye: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/91/Ether_Monument_-_Boston_Public_Garden_-_Boston%2C_MA_-_DSC08111.JPG

Az új módszert a magyar orvosok rendkívüli gyorsasággal vették át: az első magyar éternarkózisban végzett beavatkozás egy herevízsér (hydrokele) műtét volt, melyet Balassa János végzett el 1847. január 11-én. Másnap a Rókus Kórházban Flór Ferenc operált éternarkózisban. 1847. március 9-én a Pesti helytartótanács rendeletileg szabályozta, hogy éteranesztézia esetén kötelező okleveles orvosnak jelen lennie.

A Pesti Hírlap 1847. február 18-án így számolt be az aneszteziológia jelentőségéről:

„Áthozták Amerikából hajdanában a' burgonyát s felkiáltott a' világ: nincs többé éhség! Most ismét átküldé egy amerikai sebész legújabb felfedezését és mi fel vagyunk szabadalmazva nyílt torokkal kiálthatni ki a' ránk hallgató világnak, hogy nincs többé fájdalom! nincs többé kín és nincs gyötrelem!”

Szintén a Pesti Hírlap közölte az első magyar reklámot, mely aneszteziológiai beavatkozást (kénégénybódítást, vagyis éternarkózis) hirdet. Az 1847. március 30-i számában megjelenik Heksch pesti fogorvos hirdetése, miszerint nála a „fogak a' leggyorsabban és legbiztosabban 1 ½ mp. alatt kihuzatnak, különös

kívánatra kénégény beszívásával is kivétethetnek és így a' műtét egészen fájdalom nélkül vitetik véghez”.

Az aneszteziológia tagadhatatlanul a XIX. század legnagyobb orvosi áttörése, mely véget vetett a sebészetben korábban uralkodó „brutalitás korszakának”. A felfedezés jelentőségét megértették a bostoniak, és büszkékké lettek rá. Egy helyi polgár, Thomas Lee kezdeményezése nyomán, 1868-ban emlékművet emeltek a Bostoni Közkertben, hogy kifejezzék az emberi szenvedés éterrel történő enyhítésének felfedezése iránt érzett hálájukat. Az Éter emlékmű szobrait és márvány domborműveit az amerikai szobrászat kiemelkedő alakja, John Quincy Adams Ward (1830–1910) szobrászművész tervezte. A valamivel több mint 12 méter (40 láb) magas emlékmű tetején az irgalmas szamaritánus szobra látható, aki éterrel átítatott kendővel enyhíti a térdére fektetett beteg szenvedéseit. Az emlékmű márvány domborművei négy jeleneteket mutatnak be: egy sebesült katonát a tábori kórházban, egy műtéten átesett beteget polgári kórházban, a tudomány diadalát, és az irgalmasság angyalát, amint alászáll és megmenti az emberiséget a szenvedéstől.

„sem fájdalom nem lesz többé” Jelenések könyve 21:4 / „Neither shall there be any more pain” Revelation 21:4. Leszáll az irgalom angyala, és megmenti az emberiséget a szenvedéstől az Éter emlékmű

márvány dombormű paneljén. Fotó: Daderot. A kép webhelye: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a3/EtherMmnt4.JPG>

Irodalomjegyzék

- Benedek István (1978): A narkózis feltalálása. In: Benedek István: *A gyógyítás gyógyítása. Orvosi és orvostörténeti tanulmányok*. Gondolat–Magvető Könyvkiadó, Budapest. 316-320.
- Bridges, Kingston (2023): Hanaoka Seishū, inventor of an early general anesthetic. Hektoen International, Summer 2023. 2024. 11. 30-i megtekintés, Hektoen International [on-line] <https://hekint.org/2023/08/23/hanaoka-seishu-inventor-of-an-early-general-anesthetic/>
- Jay, Mike (2014): „O, Excellent Air Bag” Humphry Davy and Nitrous Oxide. The Public Domain Review, August 6, 2014. 2024. 12. 05-i megtekintés, The Public Domain Review [on-line] <https://publicdomainreview.org/essay/o-excellent-air-bag-humphry-davy-and-nitrous-oxide>
- Korbuly György (1937): Adatok az aether-narkosis magyarországi történetéhez. *Orvosi Hetilap*, **81.** évfolyam. 36. szám. 924-927.
- Martin, Ramon F., Wasan, Ajay D., Desai, Sukumar, P. (2012): An Appraisal of William Thomas Green Morton's Life as a Narcissistic Personality. *Anesthesiology*, Volume **117**. Issue 1. Pages 10–14. 2024. 12. 08-i megtekintés, *Anesthesiology* [on-line] <https://doi.org/10.1097/ALN.0b013e31825922e1>
- Mathiasen, Helle (2011) Mastectomy without Anesthesia: The Cases of Abigail Adams Smith and Fanny Burney. *The American Journal of Medicine*, 2011. 2024. 12. 02-i megtekintés, *The American Journal of Medicine* [on-line] <https://doi.org/10.1016/j.amjmed.2011.01.004>
- Mistry, L. N., Khachane, N. A., Shah, P. P., Soman, M., Neelkanthan, S., Jawdekar, A. M. (2024) Horace Wells: A Pioneer in Modern Anesthesia and Pain-Free Medical Practices. *Cureus*, 16(10): e71575. 2024. 12. 06-i megtekintés, *Cureus* [on-line] <https://doi.org/10.7759/cureus.71575>
- Ogata, Tomio (1973): Seishu Hanaoka and His Anesthesiology and Surgery. *Anaesthesia*, Volume **28**. Issue 6. Pages 645-652. 2024. 12. 01-i megtekintés, *Anaesthesia* [on-line] <https://associationofanaesthetists-publications.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1365-2044.1973.tb00549.x>
- Ortega, Rafael A., Kelly, Lauren R., Yee, Melissa K., Lewis, Keith P. (2006): Written in Granite: A History of the Ether Monument and Its Significance for Anesthesiology. *Anesthesiology*, Volume **105**. Issue 4. Pages 838–842. 2024. 12. 03-i megtekintés, *Anesthesiology* [on-line] <https://doi.org/10.1097/00000542-200610000-00030>
- Poore, Benjamin Perley (1856): Historical Materials for the Biography of W. T. G. Morton, M.D., discoverer of Etherization, with an Account of Anesthesia. G. S. Gideon, Washington.
- Szedlák Balázs, Darvas Katalin, Szijártó Attila (2020): Aneszteziológia és intenzív terápia a Semmelweis Egyetem I. sz. Sebészeti Klinikáján. *Magyar Sebészet*, 73. évfolyam. 3. szám. 114–116.
- Wilson, Gwen (1993): Coincidence? *Anaesthesia and Intensive Care*, Volume **21**. Issue 1. Pages 103-104. 2024. 12. 04-i megtekintés, *SAGE Journals* [on-line] <https://doi.org/10.1177/0310057X9302100125>
- WTG Morton és Charles T. Jackson. Harvard Medical Library collection, Center for the History of Medicine in the Francis A. Countway Library, Harvard University, 2011. 2024. 12. 05-i megtekintés, Harvard Medical Library collection [on-line] <https://collections.countway.harvard.edu/onview/exhibits/show/introduction/morton-and-jackson>

DECEMBER SZÜLÖTTEI

Gyógyítást szolgáló, társadalomformáló nők világszerte

GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES

g.tolgyag@gmail.com

Bevezetés

December általában mindenkinek egy életszakasz vége, ám van, akinek épphogy a kezdete. Azoknak tudniillik, akik decemberben születtek. Most, 2024 decemberében egy rövid és meglehetősen szubjektív válogatással szeretnék némi betekintést nyújtani néhány olyan, talán kevésbé ismert nő életébe, akik tehetségükkel, bátorságukkal, az élet egy, vagy akár több területén jegyzett elsőségükkel írták be nevüket a történelem nagy könyvébe. Válogatásom közben igyekeztem szélesre tárni érdeklődésem ablakát, térben és időben egyaránt. Természetesen azokat gyűjtöttem csokorba, akiket nekünk, orvosi könyvtárosoknak hivatásunk okán hasznos lehet ismerni és talán sokan közülünk ismerik is Őket. Van köztük orvos, biológus, ápolónő, gyógyszerész, biofizikus – de a szabályt erősítő kivételként még úrhajós is! – igaz, Ő is csak „másodállásban”. Lássuk, kik ők!

December 1.

ANN PRESTON – orvos (1813–1872)

A 19. század elején még eretnekségnek számított, ha egy nő tanulni, pláne gyógyítani akart. Elsőként az Újvilágban nyílt meg az egyetemek kapuja a nők előtt (1837), Európában csak az 1860-as években adódott erre lehetőség. A philadelphiai Pennsylvaniában (USA) 1813-ban született Ann Prestonnak

is szembesülnie kellett ezzel a diszkriminációval. Szerencséjére édesapja, kvéker lelkészként támogatta lánya törekvéseit. A kvékerek (angolul: quakers) – a Barátok Vallásos Társasága, akik az emberi jóságot hangsúlyozzák, mivel hitük szerint Isten egy része mindenkiben benne van – megalapították a Woman's Medical College of Philadelphia-t, így Ann az első hallgatók között végezhetett 1852-ben az orvosi egyetemen. Ezzel együtt is már 38 éves volt, amikor Philadelphiában elkezdett praktizálni, az ezt köve-

tő 20 évben azonban rengeteget tett a női orvoslás ügyéért. Gyógyított, majd élettant és higiénit tanított az egyetemen, ahol 1866-ban dékánna nevezték ki – első nőként ilyen pozícióban az Amerikai Egyesült Államokban –, ezt a posztot haláláig betöltötte. Ann Preston kezdeményezte Philadelphiában a női kórház, a Woman's Hospital of Philadelphia létrehozását, amelynek egyik igazgatójaként élharcosa volt a női orvosok elismertetésének. Küzdelmének számos publikációban is hangot adott.

December 1.

BERTA VOGEL SCHARRER – idegkutató (1906–1994)

A neuroendokrinológia mint önálló tudományág egyik megalapítója, Berta Vogel 1906. december 1-jén született Johanna Weiss Vogel és Karl Phillip Vogel gyermekeként Münchenben. Berta már fiatal lányként kutató biológusnak készült, tanulmányával céltudatosan haladt tervei megvalósítása felé,

1930-ban doktorált. Későbbi férjével, Ernst Scharrerrel közösen dolgoztak a müncheni Pszichológiai Kutatóintézetben, tanulmányozva a neuroszekréció jelenségét. Az 1930-as években Berta megtapasztalta a nőkkel szembeni diszkrimináció meghatározó jelenségét; fizetést és szakmai megbecsülést nélkülözve dolgozott, tanított, kutatott, tudományos fokozatot nem is remélhetett. Így – az egyre erősödő politikai nyomást is számba véve – 1937-ben az emigráció mellett döntöttek. Könnyítette elhatározásukat egy Rockefeller-ösztöndíj, melyet férje nyert el, ennek okán egy évet tölthettek el az Egyesült Államokban, ők azonban soha többé nem tértek vissza. Berta egy kis labort bérelt, ahol folytatta kutatásait, majd a clevelandi Western Reserve University szövettani laborjában kapott állást, de még itt is fizetés nélkül. Sőt, 1945-ben megszerzett amerikai állampolgársága után, amikor Denverbe költöztek, a Colorado Egyetemen is keresettel nem rendelkező tanársegédként foglalkoztatták.

Élete 1947-től vett szerencsés fordulatot, egy Guggenheim-ösztöndíj és a U.S. Public Health Servicenek köszönhetően. A nehéz évek alatt végzett munka gyümölcse beérett, 1950-ben végre tudományos fokozatot kaphatott. Igaz, még mindig csak feleannyi fizetésért, mint a férje, de kurzusokat tartott az Albert Einstein College of Medicine-ben.

1963-ban jelent meg a férjével közösen kiadott Neuroendocrinology című kötetük, amely az új tudományág alapműve lett. A magánéletében bekövetkezett tragédia (férje elvesztése) után is folytatta kutatásait, két évig tanszékvezetője volt a Yeshiva Egyetem Anatómiai Tanszékének – életében először teljes bérezéssel! – majd két évig (1978-1979) az American Association of Anatomists elnöki posztját töltötte be. 1967-ben a National Academy of Sciences és az American Academy of Arts and Sciences, majd 1972-ben a Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina szervezetek tagjává választották. 88 éves korában bekövetkezett haláláig a tudományos élet aktív résztvevője maradt.

December 3.

ANNA FREUD – pszichiáter (1895–1982)

Sigmund Freud nevét minden orvosi könyvtáros ismeri, könyvei ott sorakoznak könyvtáraink polcain. A pszichoanalízis atyjának hat gyermeke született, legkisebb leánya, Anna 1895. december 3-án, Bécsben.

Anna az egyetem elvégzése után – 3 év tanári gyakorlatot követően – apja nyomdokaiba szegődött, ami meghatározta későbbi munkásságát, sőt egész életét. A pszichoanalízis tudományterületén belül a pszichoanalitikus gyermekpszichológia megalapítója lett. Gyorsan ívelő szakmai pályafutása során már 27 évesen, 1922-ben tagja lett a Bécsi Pszichoanalitikus Társaságnak (Wiener Psychoanalytische Vereinigung), egy évvel később, 1923-ban megkezdte saját pszichoanalitikus terápiáját gyermekekkel. Tanított a szervezet képzésein, 1935-ben igazgatója lett a bécsi Psychoanalytisches Ausbildungsinstitut-nak, egy évvel később megjelent Das Ich und die Abwehrmechanismen c. tanulmánya, amelyet a modernkori pszichiátria alapművének tekintenek és amely megalapozta Anna Freud szakmai hírnevét.

A náci zsidószaklatás miatt Anna (származásuk miatt) Londonba menekült apjával, aki egy évvel később állkapocsrákban meghalt. A háború idején Annának alkalmat nyílt tanulmányozni a szülők gondoskodásának hiányában élő gyermekek viselkedését. A háború fiatal áldozatainak általa létrehozott „The Hampstead War Nursery”-ben a gyermekeknek nevelőszülők igyekeztek pótolni a szülői gondoskodást.

A háború után árvaházat nyitott Bulldogs Bank Home néven, amelyet Freud kollégái működtettek a koncentrációs tábor túlélő gyermekeknek. Anna tanulmányokat írt a traumák gyermekekre gyakorolt hatásáról. Gyakori szerzőtársa volt az az amerikai születésű Dorothy Trimble Tiffany Burlingham (1891-1979), aki nem csak régi barátja, de életének jelentős szakaszában társa is volt. Bár Anna sosem vallotta be, valószínű, hogy leszbikus kapcsolat fűzte Charle Lewis Tiffany, a Tiffany-cég alapítójának unokájához, aki szintén gyermekpszichoanalitikus és pedagógus volt.

Anna Freud 1982-ben hunyt el Londonban, Földi maradványait a Golders Green Krematóriumban hamvasztották el és egy márvány talapzatra helyezték a szülei hamvait tartalmazó ókori görög urna mellett. Anna legjobb barátja, Dorothy Burlingham és a család több tagja is itt pihen.

Anna Freud életművét nem csak a halála után megjelent kötet őrzi, mely tartalmazza valamennyi összegyűjtött munkáját. Az általa létrehozott és vezetett intézet, a The Hampstead War Nursery ma már az Ő nevét viseli (The Anna Freud Center), londoni háza pedig – melyben 40 évig élt – 1986 óta Freud Múzeum, ahol Anna és Sigmund Freud emlékével, valamint a pszichoanalitika tudományának történetével találkozhat az arra járó érdeklődő.

December 4.

EMMA CONSTANCE STONE

– ausztrál orvos, gyógyszerész (1856–1902)

Az ausztráliai Hobartban született 1856. december 4-én és decemberben (29-én) is halt meg Melbournben, mindössze 46 évesen, tuberkulózisban. Az első nő, aki Ausztráliában orvosi praxist folytathatott. Miután abban a korban a melbourne-i egyetem (sok másikkal hasonlóan) nem

vett fel orvoskarára nőket, ezért először az Egyesült Államokban, a pennsylvaniai Női Orvosi Főiskolán (Women's Medical College), majd Kanadában, a Torontói Egyetemen tanult, 1888-ban itt szerzett orvosi diplomát. Ezt követően Londonba ment, ahol dolgozott a New Hospital for Women-ben, és a Society of Apothecaries gyógyszerészi oklevelét is megszerezte.

1890-ben visszatért hazájába, ahol ő volt az első nő, akit a Medical Board of Victoria felvett tagjai közé. Öt évvel később, a tizenegy orvosnő által alapított Victorian Medical Women's Society támogatásával megvalósította nagy álmát, a nők számára létrehozott kórházat, amely 1899-ben kezdte meg működését.

Az első ausztrál orvosnő élete iránt részletesebben érdeklődők az alábbi linken olvashatnak (angol nyelven) további részleteket:

https://emhs.org.au/system/files/catalogue/pdf_files/vf0144_01.pdf

December 4.

EDITH LOUISA CAVELL

– angol ápolónő (1865 – 1915)

Ami nekünk Kossuth Zsuzsanna, az a belgáknak Edith Louisa Cavell. Ő is egy háborúban szolgált ápolónőként, Ő sem tett különbséget a katonák között, az ellenség sebesültjeit ugyanolyan hivatástudattal látta el, mint saját hazája katonáit. Önfeláldozó szolgálatáért Őt is börtönbe zárták, végül Ő is idegenben halt meg.

Edith Louisa Cavell Swardestonban (Norwich, Egyesült Királyság) született egy lelkészcsalád lányaként, így brit állampolgár volt, neve mégis Belgiumban vált fogalomná, ahová először 1890-ben ment. Öt évig dolgozott Brüsszelben nevelőnőként, majd 1895-ben édesapja betegsége miatt visszatért Angliába. Ekkor határozta el, hogy ápolónő lesz.

1907-ben újra Brüsszelbe utazott, ahol 1910-ben elindította napjaink ismert hazai ápolásszakmai lapja, a Nővér belga megfelelőjét L'infirmière címmel, majd meghívást kapott, hogy vegyen részt a L'École Belge d'Infirmières Diplômées (felsőfokú ápolónőképző) munkájában.

A Nagy Háború kitörésekor a kórház a belga területen vívott csatákban megsebesült katonáin sikeresen vezették be a professzionális ápolási technikákat, és

új kórház is épült Uccle külvárosában. A monsi csata után a belgák segítettek a lövészárkokban rekedt férfiaknak otthonokban és kórházakban menedéket találni, majd átvezették őket a semleges Hollandiába, mivel akik nem adták meg magukat azonnal, a németek kémként lelőtték.

Edith Louisa Cavell rengeteg katona életét mentette meg a németek által megszállt Belgiumban. Naplót vezetett a szökések megszervezéséről és Angliában élő édesanyja értesítette, amikor az általa segített férfiak épségben megérkeztek. A letartóztatását megelőző hónapokban a német rendőrség megfigyelte, végül 1915. augusztus 5-én őrizetbe vették. A börtönben Edith beismerő vallomást tett, 200 férfi megmentéséről beszélt, de valójában ennél sokkal többen köszönhették neki az életüket. A brüsszeli Szenátus Házában 1915. október 7-én és 8-án tartott hadbíró-sági tárgyaláson Edith Louisa Cavellt halálra ítélték és 1915. október 12-én hajnalban – erős nemzetközi tiltakozás ellenére – kivégezték. Haláláról forradalmi hangvételű beszámolók születtek, amelyek a német brutalitást hangsúlyozták. Neve és halálhíre elretentés helyett – becslések szerint – 40 000 újonc hadba állásához vezetett.

Edith Louisa Cavell élete – csakúgy, mint Kossuth Zsuzsannáé – idegenben ért véget, idegen földbe temették. Ám míg utóbbi földi maradványai sohasem kerülhettek vissza rajongásig szeretett hazájába, Edith Louisa Cavell – nagy tisztelettel övezve – szülőföldjén pihenhet. Bár kivégzése után sietve hantolták el, sírját mindössze egyszerű fakereszttel jelölték, a háború után azonban újratemették – immár hazájában. Földi maradványait ünnepélyes keretek között szállították Doverbe, majd a Westminster Apátságban ravatalozták fel, végül különvonat vitte Life's Green nevű végső nyughelyére. Halálának évfordulóján minden évben istentisztelettel áldoznak emlékének. Nemes gesztus, tiszteletre méltó emlékezet, bár Edith Cavell talán jobban szeretné, ha úgy emlékeznének rá, ahogyan Ő látta magát: egy bátor nő, akit a kötelességtudat, a hazaszeretet és az Úr Jézus Krisztusba vetett hitének megélése hajtott. Egyszerűen „egy ápolónő, aki megpróbálta teljesíteni kötelességét” – csakúgy, mint Kossuth Zsuzsanna.

Edith Louisa Cavellnek – lelkész szülők gyermekeként – erős hite volt. Kivégzése előtti utolsó éjszakáján mondott szavai Londonban, Melbourne-ben ma is olvashatók a róla készült emlékműveken: „Most már tudom, hogy a hazaszeretet nem elég. Nem elég a saját népem szeretni: minden embert szeretni kell, és senkit sem gyűlölni.”

December 4.**ROBERTA LYNN BONDAR**

– kanadai orvos, író, kutató, fotós, űrhajós (1945-)

A kanadai Sault Ste. Marie (Ontario)-ban született, ukrán-brit származású Roberta bőven kimeríti a modernkori polihisztor fogalmát, hiszen orvos, tudományos kutató, fotós, író, pedagógus, környezetvédő, professzor, űrhajós nő egy személyben.

Felsőfokú tanulmányai kezdetét a University of Guelph (1968), a University of Western Ontario (1971) és a University of Toronto (1974) jelentette – utóbbiban neurobiológiából tett vizsgájával tudományos fokozatot (PhD) is szerzett, később, 2003-2009 között az egyetem rektora volt –, majd 1977-ben a McMaster egyetemen az orvostudományok doktora címet nyerte el. Tíz év sem telt el ezután és már a Lyndon B. Johnson Űrközpontban vett részt űrhajóskiképzésben, ahol kiképzését követően a NASA nemzetközi kutatócsoport vezetője lett. A mikrogravitációs szolgálatok támogató (tanácsadó, problémamegoldó) csapatának tagjaként a súlytalanság emberi idegrendszerre gyakorolt hatását vizsgálta. Kutatásait saját gyakorlati tapasztalataival is alátámaszthatta, hiszen a Discovery űrrepülőgép fedélzetén nyolc napot töltött az űrben, ezalatt 129 alkalommal került meg a Földet. És ha már ott járt, fotózott is, felvételeit a *Touching the Earth* című könyvében publikálta.

Életpályáját olvasva érthető, hogy ROBERTA LYNN BONDAR számos kanadai és külföldi egyetem tiszteletbeli doktora, tudományos egyesületek megbecsült tagja és több tekintélyes kitüntetés, közöttük az Officer of the Order of Canada birtokosa.

December 10.**KAROLINA OLIVIA WIDERSTRÖM**

– svéd orvos, politikus, feminista (1856–1949)

Hazájának első egyetemi végzettségű orvosnője. Mivel Svédországban a nőket 1870-től vették föl az egyetemekre, orvosi diplomáját csak 1884 májusában vehette át a stockholmi Svéd Királyi Orvostudományi Egyetemen, a Karolinska Intitutetben. Előtte azonban édesapja kívánságára 1873-1875 között a Royal Central Gymnastics Institute egészség- és testnevelés-szakos

hallgatója volt. 1880-ban pedig orvosi filozófiát hallgatott az uppsalai egyetemen.

Gyógyító tevékenysége mellett politizált is, 1912-1915 között tagja volt a stockholmi városi tanácsnak. Küldetésének érezte a női egyenjogúság érvényesítéséért folytatott küzdelmet, ugyanakkor

rengeteget tett azért is, hogy a nők a lehető legjobban ismerjék meg testüket és egészségtudatosan éljenek. Élesen bírálta például az akkoriban nagyon divatos fűző viseletét, annak komoly egészségkárosító hatása miatt, többek között ezért is támogatta a Svéd Ruhareform Egyesület tevékenységét. A nőgyógyászat volt a fő szakterülete, 1899-ben adták ki legismertebb munkáját *Kvinnohygien* (Női higiéné) címmel, mely 1932-ig hét kiadást élt meg. Élesen fellépett a prostituáltak reglementációja miatt, az emberi méltóságra hivatkozva tiltakozott a nemibetegek kötelező nyilvántartásba vétele ellen. 1918-ban a Svéd Női Választójogi Társaság (Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt) elnökévé választották, e funkciója 1921-ben, a társaság feloszlásával szűnt meg, ugyanis elérte célját. Az 1921-es választásokon először élhetett mindkét nem egyenjogúan választójogával, így Karolina Widerström 1949. március 4-én, 92 évesen békében hajthatta fejét örök nyugalomra.

December 12.**TELKES MÁRIA** – biofizikus, feltaláló (1900–1995)

„A biofizika tudományterület művelői a sejt alrendszerének (például DNS-, RNS-, fehérjeszintézis) kölcsönhatásait és e kölcsönhatások szabályozását vizsgálják. A modern biofizika a kutatások rendkívül széles területét öleli fel a bioelektronikától a kvantumbiológiáig. Szintén általános fejlődési irány, hogy a biofizikusok a klasszikus fizika és matematika (főként a statisztika) modelljeit és vizsgálómódszereit nagyobb rendszerek, úgymint szövetek, szervek, populációk és ökoszisztémák leírására használják.” (Wikipedia).

E tudomány fő területei tehát rendre kapcsolódnak

az orvostudományhoz, ezért – és egy újabb női „leg” okán – érdemes megismerni Telkes Mária élettörténetét is, aki öt év és 10 nap híján végigélte a teljes 20. századot. Habár magyar állampolgárként született Budapesten, szülővárosához alig köthető több, mint születésének és halálának dátuma (1900. december 12. és 1995. december 2.). Egyetemi tanulmányait ugyan még itt végezte matematika-fizika tanári szakon és itt is doktorált fizikai vegytanból, de élete további 70 évét az Amerikai Egyesült Államokban élte le. Még doktori fokozata megszerzésének évében (1924) az USA-ba utazott nagybátyja, a clevelandi magyar konzul (Ludvig Ernő) segítségével, ahol egy klinikai biofizikai labor munkatársa, másfél év múlva pedig már az intézet biofizikai osztályának vezetője lett. Itt született első találmánya, az agyvelő infravörös sugárzását mérni képes elektromos fényképezőgép. Egy kutatócsoport tagjaként kísérlettel igazolták a sejtek potenciálmínimumát, mely alá süllyedve bekövetkezik a sejthalál.

Ilyen kaliberű tudományos eredmények birtokában nem csoda, hogy 1934-ben a New York Times, a Cleveland Press és a Detroit Press által összeállított listán Amerika 11 legsikeresebb asszonya között Telkes Mária neve is szerepelt, ráadásul az egyetlen tudósként!

Öt évvel később (1939) már a bostoni Massachusetts Institute of Technology magánegyetem és kutatóintézet tanáraként kutatta a napenergia hasznosításában rejlő lehetőségeket. Találmányai között szerepelt egy, a tengervíz sótartalmának kivonására alkalmas berendezés. A viszonylag egyszerű, ám annál elméletesebb eszköz a II. világháborúban már az amerikai katonaság alapfelszerelése között szerepelt, ugyanis ez biztosította vészhelyzetben a katonák ivóvízkészletének pótlását.

Telkes Máriának húsz szabadalmát tartják nyilván, melyeknek többségében a napenergiát használta fel. Nevéhez fűződik pl. az 1948-ban Doverben (Boston közelében) épült, kizárólag napenergiával fűtött ház, amelynek hordozható fűtőpaneljét ma is Telkes-sütőként említik. A Nap energiájának sokoldalú kiaknázása okán érdemelte ki a Napkirálynő nevet. Ugyanakkor a hideg hasznosítására is benyújtott – 90 éves korában! – egy szabadalmat, amely a klimatizálás új fejezetét jelentette a légkondicionáló-iparban.

Telkes Mária számtalan elismerés, díj mellett örökös helyet kapott a legnevesebb amerikai mérnököknek és feltalálóknak emléket állító National Inventors Hall of Fame (Nemzeti Feltalálók Dicsőségterme) panteonban. És mert egész életében Naprendszerünk fénylő csillagát igyekezett hasznosítani a Föld lakói számára, halála után Ő is helyet kapott az égbolton: nevét a 390743-as kisbolygó őrzi.

December 19.

FONÓ RENÉE – gyermekgyógyász, röntgenológus (1908–1975)

Az Obersohn családnévvel Vukováron született Renée, nagyapja nyomdokait követve az orvosi hivatást választotta. De előtte (1924) férjhez ment Fonó (született Fischer) Lászlóhoz, így diplomáját csak 1938-ban

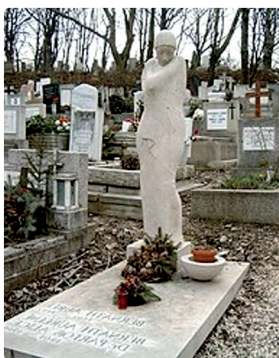
vette át a Pécsi Tudományegyetemen. A következő két évben az Állami Gyermekmenhelyen, majd a Szent László és a Madarász utcai Kórházban gyógyított. Miután gyermekgyógyász szakképesítést is szerzett, a II. sz. Gyermekklinikán kapott tanársegédi állást, később (1952–1974) a klinika egyetemi docense lett. Tudományos munkássága elismeréseképpen 1956-ban elnyerte az orvostudományok kandidátusa, 1962-ben az orvostudományok doktora címet is. 1966-ban röntgenszakorvosi képesítést szerzett. Tagja volt számos hazai és külföldi társaságnak, így a Gyermekklinika szaktanácsadója, az Európai Gyermekkardiológiai Társaság elnökségi tagja is volt. Közel száz tudományos közleménye, több könyve, illetve jegyzete jelent meg.

Kutatási területe a hospitalizáció, az agyhártyagyulladás, a csontfejlődési rendellenességek, a vesesületett szívhibák és ezek műtéti megoldásai voltak. Az elsők között végzett hazánkban gyermekeken extrakorális keringéssel szívűtéteket.

Budapesten, 1975. október 18-án hunyt el, földi maradványai a Farkasréti temetőben nyugszanak. Emlékére minden évben átadják a Fonó Renée-emlékérmet felváltva, egy-egy fővárosi, illetve vidéki gyermekkardiológusnak.

December 21.

PÁRTOS ALICE – reumatológus, balneológus orvos (1901–1966)

Pártos (született Pollák) Gyula lánya, Alice a Pécshez közeli Üszögpusztán látta meg a napvilágot. Politikai okból (részt vett az ifjúmunkás-mozgásban) egyetemi tanulmányait nem hazai, hanem a prágai egyetemen kezdte, majd 1920–1926

között Berlinben végezte el. Orvosi diplomáját végül Pécsen nosztrifikálták. Tizenkét éven át (1926–1938 között) fürdőorvosként dolgozott a geotermális gyógyvizéről és gyógyhatású kénes iszapjáról ismert, világhírű szlovák fürdővárosban, Pöstyénben, ahol a gyógyító munka mellett komoly kutatásokat is végzett. Ezt követően hét évet töltött az 1908-ban épült impozáns, az akkori igényeket maximálisan kielégítő Pajor Szanatóriumban, reumatológus és balneológus orvosként. 1945–1966 között a Lukács-fürdőnek, később Országos Reuma- és Fürdőügyi Intézet reumatológiai osztályának főorvosa volt.

Részt vett a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetének megalapításában és megszervezésében, melynek Reumatológus Szakcsoportjában egy évtizedig alelnöki tisztséget töltött be. Erre nyilván korábbi szociális érzékenysége készítette, hiszen már egyetemi éveiben is tagja volt pl. a Budapesten működő ateista-szabadgondolkodó egyetemi hallgatók egyesületének, a Galilei Körnek. A szervezet célul tűzte ki a szabad tudományos kutatás és gondolkodás védelmét az egyetemeken, a szegény hallgatók szociális segítségét, az alkoholizmus elleni küzdelmet.

Pártos Alice tevékenységét a reumás betegek rehabilitálásának megvalósítása és országos szintű megszervezése fémjelezte. Értékteremtő munkájának korán és tragikusan vetett véget a halál. Sírja a Farkasréti temetőben található, ahol férjével, Bernáth Aurél kétszeres Kossuth-díjas (1948, 1970) és Munkácsy-díjas (1950) festőművésszel alusszák örök álmukat.

December 27.

MARY PERCY JACKSON – kanadai orvos
(1904–2000)

Egy újabb nő, aki végigélte szinte a teljes 20. századot. Angliában született és már 11 évesen tudta, hogy orvos akar lenni, annak ellenére, hogy szülei ügyvédnek szánták, de abban az időben nőknek ez még nem volt lehetséges. Orvosi diplomáját Birminghamban szerezte meg, végül mégis

kanadai lett. 1929-ben ugyanis a British Medical Journalban közzétettek egy hirdetést, melyben a kanadai prérre vállalkozó szellemű orvosokat kerestek. Akkortájt így hangzott egy álláshirdetés: „Erős, energikus

orvosnők, akik posztgraduális szülésznői tapasztalattal rendelkeznek, vidéki munkára kerestetnek Nyugat-Kanadába, a Tartományi Kormányzat Egészségügyi Minisztériuma alá.” És a kiegészítő információ: „A nyereglovas lovaglási képesség nagy előnyt jelentene”.

Mary Percy elég bátor – ma úgy fogalmaznánk, bevállalós – volt ahhoz, hogy jelentkezzen a hirdetésre. Így kapott állást a Battle Rivernél, Alberta államban, Kanadában. Itt tartózkodását csak addig tervezte, amíg Indiában nem sikerül munkát találnia. Aztán beleszeretett Kanada hihetetlen méreteibe és maradt. Később így emlékezett vissza: „Az itteni emberek a saját képességeik alapján boldogulnak vagy buknak el, és bár nehéz az életük, van benne valami tiszta és őszinte. Tudom, hogy a megfelelő munkát végzem. Az itteni nők rettenetesen örülnek, hogy orvosuk van.”

Magyar, de még európai mértékkel is elképzelhetetlen kiterjedésű praxisának területén élő pácienseit sokszor csak lóháton – vagy télen kutyaszánnal – tudta elérni. Két év praktizálás után megtalálta élete párját is egy páciense személyében, akivel összeházasodtak és 100 mérfölddel északabbra, a Keg Rivernél telepedtek le. Itt, hivatalos orvosi állás nem lévén, magánpraxist nyitott. Ebben a környezetben leginkább természetben tudták honorálni áldásos gyógyító munkáját, ugyanakkor számos állami elismerést kapott: Centennial Medal (1967), Woman of the year Award (1975), Alberta Order of Excellence (1983), Order of Canada (1990).

Mary Percy Jackson 1975-ben abbahagyta a gyógyító munkát és már csak előadásokat tartott. 96 éves korában, 2000. május 6-án hunyt le szemét végleg, békecsövegben, Kanadában, választott hazájában.

Nos, ők azok, akiket kiválasztottam – így decemberben – azokból az e hónapban születettekből, akik életükkel példát mutatnak nekünk, 21. századi nőknek szakmai elhivatottságból, bátorságból, toleranciából, emberségből. Tudom, hogy sokkal többen vannak, de az év utolsó hónapjához most Őket választottam. Talán jövőre folytatom ezt a különös kalendáriumot. Gyanítom, rengeteg kincset, egyedi történetet találok e válogatás mentén, melyek megismerésével mi is gazdagodunk.

Válogatásom forrása a Nőkért Egyesület „kincsbányája” (<https://nokert.hu>) volt, melyet jó szívvel ajánlok mindenkinek, aki nyitott az előttünk élő nők kalandos – néha már mesébe illő – élettörténetére.

LÉLEKBONBONOK

A KÖLTÉSZET ÉS A KÉPI LÁTVÁNY TALÁLKOZÁSA

DR. KRISZTINA VAN DAM

krisztina.vandam@med-oc.com

Dr. Krisztina van Dam

Köszönöm a lehetőséget, hogy bemutathatom az Orvosi Könyvtárak olvasóinak alkotói világomat és azt a folyamatot, amely elvezetett a *Lélekbonbonok* című kötet megszületéséhez.

A magyar orvostársadalom egy szűk köre régóta ismer. Általános orvosi diplomámat a Semmelweis Egyetemen szereztem, majd néhány évig a SOTE Radiológiai Klinikáján dolgoztam, mielőtt pályát módosítottam. Az élet az orvosi gépműszer-kereskedelem felé terelt és ezzel egy újfajta szolgáltatást kellett megtanulnom: a betegek helyett az orvosok, készülék felhasználók támogatását. Kezdetben ultrahangkészülékek értékesítésével, üzembe helyezésével és használatuk bemutatásával, oktatásával foglalkoztam, majd a jóval nagyobb kihívást jelentő sugárterápiás készülékek felé fordultam.

A 90-es évek elejétől – nőként – egy férfiak uralta területen kellett megállnom a helyemet, így minden apró elismerés ünnepelt sikerként maradt meg bennem.

Az alkotás minden időben fontos része az életemnek. A kreatív tevékenység számomra nem csupán hobbi, hanem energiát adó erőforrás. Autodidakta módon ismerkedem a különböző technikákkal. Az alkotás folyamatában gyakran teljesen elveszítem az időérzékeimet – ilyenkor csak a vonalak, színek harmóniájában a létrejövő formákban merülök el.

Első közös munkánk Olajos Judittal (sugárterápiás szakorvos) a *Lélekbonbonok* című könyv. A kötet szívét Judit érzékeny, mély gondolatokat közvetítő haikui adják. A haiku mint műfaj rövid és tömör, lényegre törő formája miatt különleges. Három sorban képes megidézni egy egész világot. Igazi különlegessége, hogy ezek az apró költői alkotások mindenkinek mást jelentenek – az olvasó saját életének élményei tükröződnek bennük, így személyes, egyedi üzenetté válnak. Judit költészete a mindennapi élet apró csodáit, szépségeit és az emberi érzelmek sokszínűségét ragadja meg néhány tökéletesen formált sorban.

Az illusztrációk elkészítése nagy kihívás volt. A haiku üzenet képi megjelenítése a gondolataimban, ötletekben megvolt, de sehogy se akart összeállni megfelelő technikává, harmóniát sugárzó képpé. Eleinte csak olvastam, rajzoltam, festettem, félretettem, kidobtam, újra olvastam, és újra rajzoltam, festettem és kidobtam – egy végtelen körforgásban éltem. Végül elérkezett a pillanat, amikor minden összeállt. A papír, (pamutból újrahasznosított Khadi papír), a lágy színű markerek, a vékony fekete kontúrok és a rajzok elkezdtek önálló életre kelni. A verseskötet irányt mutatott az adott gondolatkörön belül, miközben határokat is szabott. Ettől a ponttól kezdve valódi öröm lett az alkotás. Az eredeti illusztrációkat 3 D keretbe helyeztem, hogy a vastag merített papír szépségét kiemeljem. A könyvbemutatón az eredeti képeket állítjuk ki.

A kötet létrejöttében külön köszönet illeti Ivan Claeys-t, aki a haikuk tolmácsolásával, fordításával és az idegen nyelvi gondolkodásmódhoz való igazításával lehetővé tette, hogy a könyv az eredeti magyar nyelv mellett, flamandul és angolul is megszólalhasson. Az ő munkája révén a *Lélekbonbonok* túllép a nyelvi határokon, és szélesebb közönséghez talál utat.

Ez a könyv nem csupán egy művészeti és irodalmi alkotás, hanem egy meghívás is. Álljunk meg egy pillanatra, és merüljünk el az élet egyszerű, mégis lenyűgöző részleteiben. Azt reméljük, hogy ezek a költői és vizuális „bonbonok” örömet, békét és inspirációt hoznak minden olvasó életébe.

Bízom benne, hogy a *Lélekbonbonok* Önöknek is olyan különleges élményt nyújt majd, mint amilyen számunkra volt a létrehozása.

Lélekbonbonok

Snoepjes voor de geest

Candies for the soul

Judit Olajos

Krisztina Van Dam

**Időd sohasem
lesz elég, ajándékozz
boldogság élményt.**

*Nooit volstaat de tijd
schenk momenten van geluk
van blij samenzijn.*

*Never enough time
for sharing happy moments
live generously.*

KÖSZÖNJÜK, HOGY 2025-BEN ADÓJA 1 %-ÁVAL TÁMOGATJA
A MAGYAR ORVOSI KÖNYVTÁRAK SZÖVETSÉGÉNEK MUNKÁJÁT!

A MOKSZ adószáma:
18230082-1-42

SZERZŐI ÚTMUTATÓ | AUTHOR GUIDELINES

Az Orvosi Könyvtárak a MAGYAR ORVOSI KÖNYVTÁRAK SZÖVETSÉGE (MOKSZ) szakfolyóiratoként az érintkező szakterületeken készült tudományos közleményeket, ezen szakmai közösség életével, napi munkájával kapcsolatos cikkeket és érdeklődésére számot tartó híreket tesz közzé open access formában. Az egyes rovatok rövid bemutatása (ld. a borító hátoldalán) leendő szerzőink számára kínál fel lehetőségeket készülő publikációik céljának, műfajának megválasztásában.

Az Orvosi Könyvtárak – néhány indokolt kivételtől eltekintve – kizárólag máshol még nem publikált írásokat közöl. A szerkesztőség az elektronikus postacímére (ok.szerkesztoseg@gmail.com) megküldött kéziratokat úgy tekinti, hogy azok közrebocsátása minden feltüntetett szerző közös akaratával történik. A közlésre való elfogadás jogát a szerkesztőség fenntartja, az eredeti szövegváltozatokat – a szerzői szabadság és felelősség meghagyásával – szakmai és nyelvi szempontból lektorálja, a megjelent közlemények tartalmáért a szerzők felelnek.

Kérjük Tisztelt Szerzőinket, hogy nevük mellett munkahelyüket (amennyiben van) és elektronikus elérhetőségüket is tüntessék fel, a közlemény címét pedig magyar és angol nyelven szerepeltessék.

Az „Eredeti közlemények” rovatba szánt művek kéziratának emellett tartalmaznia kell:

- a cikk magyar és angol nyelvű rezüméjét (maximum 100-100 szó terjedelemben);
- a közlemény tartalmát tükröző 3-5 angol és magyar nyelvű kulcsszót;
- a közlemény végére rendezett jegyzeteket, a hivatkozott (szak)irodalom és a közölt képek forrásait.
- A jegyzetek tartalmazzák az azonosításhoz szükséges adatokat, formai szempontból pedig kövessék a Vancouver hivatkozási módszert.

Példák a különféle forrástípusok esetében:

• teljes könyv

Tringer L. A pszichiátria tankönyve. 5. átdolg. kiad. Budapest: Semmelweis; 2019. 604 p.

• könyvfejezet

Ashley M. Legal aspects of consent to treatment and the nature of malpractice claims in the United Kingdom In: Kay S, Wilks D, McCombe D ed. Oxford Textbook of Plastic and Reconstructive Surgery. Oxford: Oxford University Press; 2021. p. 1597-1604.

• folyóiratcikk (1-6 szerző)

Phimister EG, Hamel MB, Morrissey S, Rubin E. The Science behind the Study. N Engl J Med. 2022 June 2; 386 (22): 2138. DOI: 10.1056/NEJMe2206397

• folyóiratcikk (6-nál több szerző)

Richeldi L, Azuma A, Cottin V, Hesslinger C, Stowasser S, Valenzuela C, et al. Trial of a Preferential Phosphodiesterase 4B Inhibitor for Idiopathic Pulmonary Fibrosis. N. Engl J Med 2022 June 9; 386 (22): 2178-2187. DOI: 10.1056/NEJMoa2201737

• internetes forrás

Kirkman E, Watts S. Combat Casualty Care Research Programme. J R Army Med Corps. 2014 Jun;160(2):109-116. [letöltés dátuma: 2022. július 25.] URL: <https://militaryhealth.bmj.com/content/160/2/109.long>. DOI: 10.1136/jramc-2014-000254

(A Vancouver hivatkozási módszerrel kapcsolatban részletesebben vö. The Medical Library Association Style Manual. Rev. September 2019. Chicago, IL: Medical Library Association; 2019. [letöltés dátuma: 2022. augusztus 17.] URL: <https://www.mlanet.org/page/style-manual>)

IMPRESSZUM

MEGJELENÉS: **elektronikusan**

PERIODICITÁS: **negyedéves**

KIADÓ: **Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége**

FELELŐS KIADÓ: **GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES**

FŐSZERKESZTŐ: **GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES**

HONLAP: **<https://mokszo.org>**

FACEBOOK: **<https://www.facebook.com/orvosikvtarak>**

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: **GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES**
POGÁNYNÉ DR. RÓZSA GABRIELLA (PHD)

SZERKESZTŐSÉG: **ok.szerkesztoseg@gmail.com**
E-MAIL: **ok.szerkesztoseg@gmail.com**
TELEFON: **+36 70 610 4093**

TERVEZÉS, TÖRDELÉS: **NYISZTOR JÁNOS**

ADÓSZÁM: **18230082-1-42**

ISSN **2061-0378**
DOI: **10.18424/OK.2024.4**

